

הרב אליהו זוד רבינוביץ-תאומים

זכר למקדש - מצות הקהל

ראשי פרקים

הסכמות

הקדמה למעיינים

ראשית דבר

אות זכרון

מאמר "זכר למקדש"

פרק א - שאלת מי

פרק ב - שאלת מה

פרק ג - שאלת מתי

פרק ד - שאלת איפה

פרק ה - שאלת איך

דרוש בענין הקהל

* קונטרס 'זכר להקהל' קובץ הקהל, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשל"ג, עמ' טו-נג.
יצא לאור לראשונה בשנת השבע תרמ"ט, בעילום שם המחבר. במהדורה זו
השתמשנו במהדורה שיצאה באלול תשנ"ד בהוצאת מכון התורה והארץ ובה
נוספו: חלוקה לפיסקאות, פיסוק מחודש ופתיחת ראשי תיבות ע"י הרב עזריאל
אריאל.

הסכמות

בהיותי בווארשא הביא לפני המדפיס קונטרס אחד המבאר ומקבץ כל פרטי חלוקי הדינים **שבמצות הקהל**. והגם כי לא נתן לי הזמן פנאי לעיין בו בכל פרטי הספיקות עם כל זה, כי מלאכה רבה עשה הרב המחבר לאסוף כל ההערות שבספרי רבותינו בזה, וכן חידש מעצמו הערות וחקירות בזה. ובודאי ראויים הדברים להיות נדפסים, ובפרט כי הוא כעת כדבר בעיתו.

דברי הכותב לכבוד הוגי תושיה, כ"ח מנ"א תרמ"ט לפ"ק ווארשא.

נאום **יוסף דובער הלוי**

כאשר הביא לפני הרב החרף חכם השלם מו"ה יצחק סובאלסקי נ"י החוברת הקטנה הזאת לעיין בה, ותוכנה הוא לעורר את זכרון ירושלים בלב אחינו וסדר קריאת התורה במקדש בשמיני במוצאי שביעית. ואם כי לא הספיק לי הפנאי לעיין בכולה, אבל ידעתי את המחבר אשר העלים שמו והוא אחד מגדולי זמננו, ע"כ הנני מסכים בכל לבבי על הדפסת החיבור הנ"ל הנקרא "**זכר למקדש**", וכאשר יצא מבית הדפוס אשים עליו עיני בעיון אי"ה.

באעה"ח יום ה' כ"ה מנ"א תרמ"ט פה ווארשא.

נאום **שמואל** בהרב מוהר"י **מאהליווער**

הן כל יקר ראתה עיני בהספר זכר למקדש מעט הכמות ורב האיכות אשר מחברו יסדו על זכרון מצות הקהל, ושמחתי מאד כי נמצא גואל למצוה זו. ואפריון נמטיה להרב הגאון המחבר שליט"א, המקום יהיה בעזרו, אשר קבע לה מסכת ועשה לה ציצים ופרחים לעטרה בעטרת חכמים, הערות והארות מחכימות לענג לב ונפש. ומלבד אשר ראינוהו מעשיו מוכיחים על מחשבתו שלשם שמים הוא מתכוין במכסה עתיק שכיסה את שמו וחפץ הוא בעילום שמו, עוד יתרה עשה בהקדישו את מחברתו ליושבים לפני ה', בהר הקודש יהיה קדש סחרה ואתננה. ולזאת הנני ליודעי ומכירי להכיר יקרת הספר

זכר למקדש - מצות הקהל

הזה אשר עברתי על פני כולו ומצאתי בו דברים נחמדים וישרים למוצאי דעת, (ובעניותי העירותי מעט לפי מיסת עיתותי ביושבי בארץ הנגב בימים האלו), ולומר חמרא למריה וטיבותא לשקיה, ה"נ ידידי ואוהבי השלם במו"מ הררי"צ סובאלסקי הי"ו, אשר הרב המחבר הי"ו נתן הספר על ידו להדפיסו כיון, ומקרב לב אברכהו: יהי ה' עמו, חפץ שמים בידו יצלח ומעשה ידיו יכון סלה, ועל המסייעים והמחזיקים תבוא ברכת טוב.

כברכת הכותב וחותרם ביום שהוכפל בו כי טוב, א' דר"ח אלול שנת "כפרי מעלליהם יאכלו כי טוב", ג' לסדר "צדק צדק תרדוף למען תחיה", המצפה לישועה ולנחמה.

אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים באאמו"ר הגאון
מו"ה בנימין זצלה"ה מפאניוועז, כעת במרחץ
דובבעלן (דעל כיף ימא)

ראשית דבר

הקונטרס הזה אשר אני משלחו על פני תבל למען זכרון מצוה אחת מרמ"ח מצוות עשה שנצטוונו בתוה"ק, חברתי בהחפזה לחפזון העת שכבר הוא בחודש הי"ב לשנתנו תרמ"ט המעוברת, ואני יושב באחד ממקומות הרפואה, שותה מי מעין הקשים למעיין, ובארץ הנגב אשר מעט מסכתות הבבלי בידי וספר החינוך ועוד מעט מהראשונים ז"ל, לבד אשר העתקתי בביתי לשונות הר"מ ורמב"ן וספר יראים וסמ"ג.

והנני מלא תקוה בעזר השי"ת ותוה"ק שאנצל משגיאות, כי אין כוונתי ח"ו בשביל ממון או כבוד. ולזאת אינני מגלה שמי, ואיני מרשה לזולתי לגלות שמי. ויודע אני בעצמי שאינני כדאי לחדש דבר להלכה, ורק בשביל דרוש וקבל שכר נמצאתי למצוה זו. ומטיבותיהו דרבותי חכמי וגאוני הדור הי"ו אמינא בה טובא בעזה"י, בדיל דאהבהתא רבנן קדישי נ"נ זי"ע, שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי זרע עד העולם. ות"ל יש אתי הרבה פילפולים ומילי דאגדתא בענין זה. אולם מוכרח אנכי לקצר כי קצרה העת, גם אחוס על רבוי ההוצאות. וה' יזכנו לשמיטות הבעל"ט, ובימינו יראו על ההרים רגלי המבשר אליהו, כי בן דוד יבוא במהרה, כתפילת עני וכואב, אדם דל רש ונקלה ומצפה לישועה ונחמה בתוך עמו ישראל.

מחיר החוברת ייטיב המקבלה לשלוח להמו"ל הרב ר' יצחק סובאלסקי נ"י לאחינו ששבתו בשביעית באה"ק תובב"א מוקטר ומוגש וליושבים לפני ה' לתורתו ולעבודתו ית"ש.

בשלהי חודש מנחם אב תרמ"ט

אות זכרון

שנינו בסוכה מא ע"א:

משחרב ביהמ"ק, התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במקדש כל שבעה זכר למקדש, ושיהא יום הנף כולו אסור.

ואמרו בגמ':

ומנלן דעבדינן זכר למקדש? - א"ר יוחנן: דאמר קרא, "כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך, נאם ה', כי נדחה קראו לך, ציון היא דורש אין לה" - מכלל דבעי דרישה.

ועי"ש בחידושי חתם סופר ז"ל, מה שכתב דבר נחמד: שזה שכתוב "וממכותיך ארפאך" - שבזכות הדרישה לציון תהא לנו רפואה למכותינו. וע"כ תיקן שני הדברים ביחד. עי"ש.

ועיין בספרי פרשת עקב בפס' "ואבדתם", "ושמתם את דברי אלה על לבבכם":

היו מצויינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים כו'. הוא שירמיהו אומר: "הציבי לך ציונים" - אלו המצוות שישאל מצויינים בהם. "שימי לך תמרורים" - זה חורבן ביהמ"ק... "שיתי לבך למסילה דרך הלכת" - אמר להם הקב"ה לישראל: בני, ראו באלו דרכים הלכתם, ועשו תשובה - מיד אתם חוזרים לעריכם, שנאמר: "שובי אל עריך אלה" וכו'.

והכוונה לשוב לקיים מצוות המעשיות שעזבו בישבם על אדמתם מרוב כל, ובזכות המצוות נזכה לשוב לארצנו. וזה שכתוב: "שימי לך תמרורים" - **שנשים ללבנו לעשות זכרון לבית תפארתנו וקדשנו. ובזכות אותה דרישה שנדרוש לציון ולמקדשה נזכה לקיימם באמת.** ובאיכה רבתי סוף פ"א:

דרש רשב"י: "קראתי למאהבי המה רימוני" - אלו נביאי האמת שהיו מאהבים אותי להקב"ה. רימוני - שהיו מרמין בי ואמרו הפרישו תרומות ומעשרות. וכי יש תרומה בבבל?! אלא בשביל לאהבני להקב"ה. הוא שירמיה אמר "הציבי לך ציונים" - הציונים במצוות שהיו ישראל מצויינים בהם וכו'.

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

וּכְפַרְשֵׁי עַל הַתּוֹרָה, פֶּסֶק "וּשְׁמַתֶּם" - כְּתָב: "הַנִּיחוּ תְּפִילִין, עֲשׂוּ מְזוּזוֹת", וְתִמּוּהוּ. וְעִי"ש בְּדַבְרֵי הַרְמַב"ן ז"ל. אֲבָל הָאִמַּת יוֹרָה דְּרָכּוּ מֵה שְׂרָאִיתִי בְּשֵׁם מֶרֶן הַגָּאוֹן מוֹוִילְנָא ז"ל, שְׁצַרִּיךְ לַגְרוּס: הַפְרִישׁוּ תְּרוּמוֹת, עֲשֵׂרוּ מַעֲשָׂרוֹת! וּמֵרָאשֵׁי תִיבּוֹת "וְהָיָה", ע"מ" - טַעַם הַמַּעֲתִיקִים. וְדַבֵּר אִמַּת הִיא בְּפִי קִדְשׁוֹ, וְכַדְבְּרֵי הַמְדַרְשׁ [אִיכָה] רַבָּה שֵׁם.

וְעַל זֶה סָמְכוּ רַבּוֹתֵינוּ לַעֲשׂוֹת זָכַר לַמִּקְדָּשׁ גַּם בְּמִרְוֹר בְּזַה"ז, וְגַם לַכְרוּךְ מִצָּה וּמִרְוֹר בִּיחַד כְּדַעַת הַלֵּל בְּפִסְחִים קָטוּ ע"א וְכַמְנַהֲגָנוּ, וְעוֹד כַּמֶּה עֲנִינִים.

וּמַעַתָּה שְׂאֵלָה גְדוֹלָה יֵשׁ לְשֵׂאוֹל: **מִדּוּעַ תִּגְרַע מִצְוֹת הַקֹּהֵל הַחֲבִיבָה וְהַקְּדוּשָׁה שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה לָהּ שֵׁם וְשֵׁאֲרִית אֲצַלְנוּ תְּמִיד, מֵה שֶׁהִיָּתָה נוֹהֶגֶת בְּזַמַּן הַמִּקְדָּשׁ אַחַת לְשִׁבְעַ שָׁנִים; וּמִי גָרַע זֹאת מְלֻבָּב וְכִיּוּצָא בּוֹ?!**

חֲשַׁבְתִּי לְמַשְׁפֵּט לֵאמֹר, **דְּמִצְוֹת הַקֹּהֵל גַּם בְּבֵית שְׁנֵי לֹא הִיָּתָה מִן הַתּוֹרָה מִשְׁנֵי טַעֲמִים:**

א. שֶׁהַתּוֹרָה תִּלְתָּה הַמִּצְוָה בְּמִנִּין הַשְּׁמִיטוֹת, כְּמוֹ שְׁכָתוּב "בְּשַׁנַּת הַשְּׁמִיטָה". וְכֹל שֶׁאֵין הַשְּׁמִיטוֹת נוֹהֶגוֹת גַּם מִצְוֹת הַקֹּהֵל אֵינָנָה נוֹהֶגֶת.¹

ב. דְּכַתִּיב "בְּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת". א"כ י"ל **דְּבַעֲיָנָן שִׁיְהִי כָּל יִשְׂרָאֵל**. וְכֹכֵר כְּתַבְנוּ בְּמִקּוֹם אַחֵר בַּס"ד לִישֵׁב כְּעִין זֶה בְּשֵׁם אֲאִמּוֹר"ר הַגָּאוֹן ז"ל קוֹשִׁיית הַמְּפָרְשִׁים עַל בְּנֵי בְּתִירָה שְׁנִסְתַּפְּקוּ אִם פֶּסַח דּוּחָה שֶׁבֶת וְלֹא פֶּשֶׁטוּ מִפֶּסַח מְדַבֵּר וְגַלְגַּל. מִשּׁוּם שִׁי"ל דְּאִינוּ דּוּחָה שֶׁבֶת עַד שִׁיְהִי כָּל יִשְׂרָאֵל בִּיחַד, עַפ"י דְּבְרֵי הַתּוֹס' יוֹמָא נָא ע"א. וְהַדְּבָרִים אֲרוּכִים אֲתָנוּ, רַק שְׁכַבְר מִצְאָנוּ שְׁקַדְמוּהוּ חֲכָמֵי זְמַנְנוּ, וְלִכֵּן עַת לְקַצֵּר.

וּשְׁנִיָּהּ אַחַד הֵם. דְּגַם מֵה שֶׁלֹּא מִנּוּ שְׁמִיטִין בִּימֵי בֵּית שְׁנֵי, הוּא מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה כָּל יִשְׂרָאֵל בִּיחַד. אֲלֵא שִׁי"ל דְּהַכָּא הַקְּפִידָה תּוֹרָה בְּפִירוּשׁ "בְּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל", אִם גַּם נֹאמֵר כִּהְסוּבְרִים שְׁמִיטִין גַּם בְּבֵית שְׁנֵי, עֵינֵי תוֹס' גִּיטִין לוֹ ע"א וּבְכַמָּה מִקּוּמוֹת, וְכַנּוּדַע מַחְלוּקַת רַבּוֹתֵינוּ הַרְאִשׁוֹנִים בְּזַה. וּבַסְּפָר הַמְּאִירִי [סוּטָה מֵא ע"א ד"ה קְרִיאַת] כְּתָב:

1. הַעֲרַת הָאֲדָר"ת: **לְכַאוּרָה, אִם לֹא קִיַּיְמוּ מִצְוֹת שְׁמִיטָה - נֹרָאָה שֶׁאֵין חוֹבַת הַהִקְהָל**. וְאוּלַי כְּשִׁמְקִיַּיִמִים מִפְּנֵי תַקְנַת חֲכָמִים כְּבַבִּית שְׁנֵי מִמִּילָא נְקִרְאֵת שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה גַּם מִן הַתּוֹרָה.

זכר למקדש - מצות הקהל

קריאת המלך בפרשת הקהל שהוזכרה במשנה לא היתה עד שמנו
שמיטין לאחר שבע שכבשו ושבע שחלקו, שהרי נאמר בה "שנת
השמיטה". ע"ש.

ותלמוד ערוך הוא בסוטה מא ע"א:

נמני מהשתא ואע"ג דלא מתרמי בשמיטה - כתב רחמנא "שנת
השמיטה" כו'.

ומה שאמרו בקהלת רבה פר' א [ב], הרי כדברינו תיפוק ליה שתלוי במנין
השמיטין. וא"כ י"ל דבבית שני לא היה עיקר מצות הקהל, רק מדברי סופרים.
ולפ"ז י"ל לפי מ"ד בסוכה מד ע"א: "לולב דאורייתא עבדינן ליה זכר למקדש,
ערבה דרבנן לא עבדינן לה זכר למקדש" - א"כ אתי שפיר לדברינו דהקהל
בזמן הבית השני היה רק מדרבנן. לכן לא עבדינן ליה זכר למקדש כמו בלולב
שגם בבית שני היה מן התורה. אמנם לפי מה דמסיק שם דמה שיש לו עיקר
מן התורה מיהא עבדינן ליה זכר למקדש, א"כ י"ל דגם מה שהיה להקהל חיוב
מן התורה בזמן הבית הראשון - ג"כ יש לו עיקר מן התורה מקרי, ולא דוקא
מה שיש לו עתה מקצת עיקר מן התורה. א"כ שאלתנו חזרה למקומה.

וזכורני שהצל"ח בפסחים לה ע"ב כתב דלר' אליעזר בן יעקב, דס"ל מצה
בזה"ז דרבנן - לא חייש למצוה הבאה בעבירה, משום דלא אמרינן בכה"ג כל
דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. אולם תלמוד ערוך מבואר להדיא דכה"ג
נמי מיקרי יש לה עיקר מהתורה, שם קטז ע"ב. דאמר שם בפירוש דלר'
אליעזר בן יעקב דמצה בזה"ז דרבנן - נמי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא
תקון, ואין סומא מוציא ידי חובה פיקח באגדה. ע"ש.

ובזה מבואר אצלנו פשט דברי הגמרא שם [פסחים] לט ע"ב:

דבעי רמי בר חמא: מהו שיצא ידי חובתו במרור של מעשר שני
בירושלים? מי אמרינן במרור דרבנן נפיק או דילמא כל דתקון
רבנן כעין דאורייתא תקון? והשיב רבא, מסתברא מצה ומרור.

ותמה השאג"א (סי' ק) דאינה ממין הטענה, ע"ש. ולעניותנו אתי שפיר,
[ד]ספיקת רמי בר חמא הוא כסברת הצל"ח אם מה שאינו נוהג בזה"ז תקון
רבנן כעין דאורייתא. והוא עפ"י מה שנאמר בגיטין סד ע"ב:

אמר רב חסדא: אשתיק וורדאן. מאי הווי ליה למימר? כל דתקון

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

רבנן כעין דאורייתא תקון. ואידך - כי אמרינן כל כו', במילתא דאית לה עיקר מן התורה, אבל במילתא דלית ליה עיקר מן התורה לא.

(ועי' תוס' ב"ב מט ע"א שכ"כ בפשיטות). א"כ שפיר מסתפק רמי בר חמא אם במרור בזה"ז תקון רבנן כעין דאורייתא. דכיון דבזה"ז אינו נוהג לא תיקון רבנן כעין דאורייתא, או דמכיון שבזמן הבית נהג מן התורה עיקרו דאורייתא מקרי. והנה י"ל דמ"מ לא דמי מצה בזה"ז לראב"י להך דערבה בסוכה, דשם אין לו שום עיקר מן התורה, שלא נזכר כלל בתורה. וע"כ גם בערובי חצרות ס"ל לרב חיננא וורדאן דלא תקון רבנן כעין דאורייתא. אבל במצה, נהי דעפ"י ההיקש ס"ל לראב"י דבזה"ז דרבנן, אבל מ"מ פשוטו של דבר משמע דגם בזה"ז דאורייתא, מדכתיב: "בערב תאכלו מצות", ע"כ עיקרו דאורייתא מקרי. וזהו כוונת רבא שאמר מסתברא מצה ומרור שהוקשו יחד, והו"ל כמו מפורש להדיא דגם (בזה"ז נוהג, ורק) במרור שייך מעשר שני. א"כ מסתברא בזה כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. וא"כ תשובת רבא היא ממין הטענה של רמי בר חמא, כך נ"ל לחומר הנושא.²

תבנא לדיננא, שלפ"ז ראוי הוא לנו לעשות זכר למקדש למצות הקהל שהיתה לה עיקר בזמן הבית הראשון לכל הפחות, ותו דגם בשביעית עצמה הרי נהגו בשביעית בימי האמוראים וגם בימי הגאונים האחרונים שאין מערער בדבר. ועי' תומים סי' סז לענין שמיטת כספים. וא"כ מדוע לא נעשה זכר ושם למצוה זו האהובה ונחמדה שהיתה במקום מקדשנו עטרתנו ותפארתנו?

2. הערת האדר"ת: במה שכתב בפתיחה בדבר שעיקרו מדרבנן לא אמרינן בו כעין דאורייתא תקון. נראה מזה להא שפשוטו האחרונים אם חציצה פוסלת טבילת בעל קרי לתפילה מהא דיומא לא ע"א, דאמר רב יוסף בטבילת הנכנס לעזרה, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון: עי"ש ברש"י ותוס'. וביבמות יא ע"א לא ס"ל לרב כלל הך סברא. ואפשר דבכה"ג י"ל כהא דפ"ג דידים דאין דנין דברי סופרים מדברי סופרים ולא מדברי תורה. דהא רב גופיה ס"ל בכתובות פד ע"א, חכמים עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה. ואתי שפיר קושיית הגרעק"א בשבת נג ע"ב, דלרב קאי שם. (ועיין תוס' עירובין פ ע"א שבלא זה אתי שפיר). ואכמ"ל יותר.

זכר למקדש - מצות הקהל

ואולי מזה נפשוט כדעת רבותינו ז"ל שעל מלך ישראל לבד הוא החובה לקיים מצות הקהל, וכל שאין לנו מלך בישראל נתבטלה המצוה. **ואין מצוה זו דומה לשאר מצוות שאנו עושים להם זכרון, מאחר שאי אפשר להיות לנו מלך עד בא משיח צדקנו המקווה לנו מאז.** וכאשר השבע השביענו השי"ת שלש שבועות חמורות, "אם תעירו ואם תעוררו... עד שתחפץ, ואם לאו אני מתיר בשרכם" כו', כמו שנאמר בכתובות קיב ע"א. וא"כ יפה עשו רבותינו ז"ל שלא התעוררו לזה.

הגאונים האחרונים ז"ל החליטו בפשיטות **דכל הגדול שבישראל עליו המצוה.** וכמו שכתב בספר תפארת ישראל על משניות סוף פ"ז דסוטה ובספר מנחת חינוך [מצוה תריב]. א"כ שוב תתעורר שאלתנו למקומה.

ואולי לזכר המצוה הזאת נשאר המנהג לקרות משנה תורה בליל הושענא רבה. דבכל שנה מספקא לן בשמיטה ורצו שתהי' מתשרי תקופה לכו"ע ולר' יוסי הוא בהושענא רבה, עי' סנהדרין יג ע"א. ובעלמא מספקא לן אם יום תקופה גומר וע"כ עשו זכר גם בשמחת תורה. שוב ראה בספר יד יוסף, שבכל שנה הי' הכהן הגדול והשופט והמלך קורא בחג הסוכות חלק מן התורה והי' משלים ספר בראשית כו' בשש שנים, ובשנת השמיטה בחג הי' קורא המלך ספר ואלה הדברים ומסיים התורה. ומכאן נשאר בידינו המנהג שבשמיני עצרת עומד הגדול שבקהל ומסיים התורה, לדמיון מעשה המלך בזמן הקדוש ההוא.

ועי' מה שאכתוב בס"ד בפ"א אות א' **שתלוי באשלי רברבי, רש"י והמאירי ז"ל, ולשיטתייהו אזלי.** עי' מה שכתבתי למעלה בשם המאירי וברש"י ב"ב יד ע"ב ד"ה ספר. **ואם דוקא על מלך ישראל לבדו הוא החובה - א"כ בבית שני שלא היו לנו מלכי בית דוד נראה שלא היו חייבים כלל.** וכמו שכתב הרמב"ן בפרשת ויחי מדברי הירושלמי שקלים שמלכי חשמונאים מלכו באיסור, מדכתיב בתורה אחר פרשת המלך: "לא יהיה לכהנים ולויים חלק" כו'. אלא שי"ל דאף שעברו בזה - מ"מ, כיון שמלכו ברשות כל ישראל ובודאי גם ברשות סנהדרין של ע"א, כדתניא בתוספתא פ"א דסנהדרין (אך הר"מ השמיטו בהלכות מלכים, ואולי מפני שלא נזכר במשנה שם ויש לעיין הרבה בדבר זה, ובמקומו יבואר אי"ה) - יש בהם דין מלך לכל דבריו, והממרה פיו חייב מיתה. וכן משמע בסנהדרין יט ע"א-ע"ב, ועי"ש יח ע"ב, ובקדושין סו ע"א. וא"כ יש עליו חיוב מצות הקהל, וה"נ מתכפר בשעיר כדין נשיא האמור

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

בתורה. ורק באגריפס שהיה מבני הורדוס נתחייבו על אמירתם "אחינו" בעוד אשר כולם ידעו שהיה עבד הורג אדוניו.

ואפשר תלי אם כהנים ולויים נטלו חלק בביזה ובנחלה באיסור אם קנו. אך הר"מ לא הזכיר בחיבורו דברי הירושלמי שקלים. ולכאורה משמע שאין חולק בזה, דהא במשנה תורה לכו"ע דרשינן סמוכים כברישי יבמות ד ע"א. ומכ"ש לדין דקיי"ל דבכל התורה דרשינן. ואולי דמהאי טעמא הוא, דס"ל להר"מ דאם מלכי החשמונאים מלכו באיסור לא היה בהם דין מלך ישראל, ומדמוכח בכמה סוגיות שהיה בהם דין מלך - מכלל דאין הלכה כהירושלמי הזה. ואולי לדברינו למעלה שצריך להיות כל ישראל ביחד, א"כ גם המלך הקורא צריך להיות מלך על כל ישראל. א"כ לא נתחייבו רק דוד ושלמה בנו ברוב שניו וצ"ע, עי' מה שאכתוב בס"ד בפנים.

והנה הרמב"ן ז"ל נסתפק בסוף פרשת ראה [טז, ט] במה שכתוב שם "במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם".

וכן איתא ג"כ: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר" - בא לומר כי לאחר שיבנה ביהמ"ק לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא, או יראה כטעם שכתב "לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך", או שיבאר כאן שלא נתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר ה' מקום לשכנו שם. עכ"ד.

ובריש פרשת תבא [כו, ב] כתב בפשיטות שבא למעט שלא להקריב כשנבחר הבית, עי"ש. וזכורני שבספר "זרע אברהם" על הספרי האריך שם לפלפל דתנאי בשלהי זבחים פליגי בזה אם בשילה, נוב וגבעון היו חייבים במצות ראייה, ואינו תחת ידי כעת. ועי' פסחים לח ע"ב: "זאת אומרת, חלות תודה ורקיני נזיר נאכלים בנוב וגבעון". ויעויין שם בתוס' לו ע"ב ד"ה דאמר ר"א, ודוק. ועי' חגיגה ו ע"א:

השיב רבי תחת בית הלל לדברי בית שמאי: "וחנה לא עלתה, כי אמרה לאישה עד יגמל הנער". והא שמואל דיכול לרכוב על כתפו של אביו כו'!

א"כ מבואר להדיא דבשילה היו חייבין במצות ראייה. ודוחק לומר דמדרבנן היה, דלמה יחייבו אז מדרבנן כיון שלא נתחייבו עודנה כלל מן התורה? ומיהו בלא זה תמוה קושיא זו, דהא חיוב להקטנים כאילו הוא רק מדרבנן, ושמא

זכר למקדש - מצות הקהל

אז עדיין לא תקנו למצות חינוך כלל! וכמדומני שעמד בזה הטו"א, ואינו תחת ידי כעת.

ואמנם בעיקר הספק של הרמב"ן ז"ל, הרי לפנינו מצות הקהל שכתוב בה "בבוא כל ישראל לראות" כו' "במקום אשר יבחר", ונצטוו יהושע לקרותה. הרי שנתחייבו כבר במצות ראיה גם קודם בית עולמים, דפשוטו של מקרא ליהושע צוה משה רבינו ע"ה. וא"כ למה נסתפק מרן הרמב"ן ז"ל? ועי' מה שאכתוב בפנים פ"א אות ה' בס"ד.

והנה בערכין לב ע"ב הקשו על מה שכתוב בעזרא שלא עשו כחג הסוכות עד אז, איך אפשר שמלכי בית דוד כו'? וכה"ג מצאנו בפסח יאשיהו כתוב במלכים ובדברי הימים שלא נעשה כפסח הזה. ונפלא מאד כקושיית הגמרא, איך אפשר כן שכל ימות השופטים והמלכים הצדיקים לא עשו כפסח הזה. ולא נתפרש בדברי חז"ל על זה, ועי"ש במפרשים. ואולם **במצות ההקהל לא נמצא בשום מקום רמז ורמיזה שנתקיימה אף פעם אחת בישראל**, זולת לדברי הירושלמי דע"ז פ"א ה"א, עי' פ"א אות א'.

והיתכן שלא קיימוה לא השופטים ולא מלכי ישראל ויהודה הצדיקים, וזולת **אגריפס המלך האחרון ממלכי הורדוס לא מצאנו זכר למצוה זו גם בדברי רבותינו חכמינו ז"ל**. וגם רבותינו המפרשים לא התעוררו להתפלא ע"ז, מדוע נסתם כל חזון לידע איך קיימו המצוה הזאת ואיזה מלך קרא הפרשיות. ורק ר' טרפון הוא שהעיד שראה אחי אמו חגור תקע בחצוצרות, כמבואר בתוספתא דסוטה ובספרי פרשת בהעלותך ועוד כמה מקומות בדברי חז"ל. ואולי גם זה היה באותה הקריאה של אגריפס המלך שנזכרה במשנה דסוטה. שוב נזכרתי שבקינות לתשעה באב **בסוף קינה "ויקונן ירמיהו על יאשיהו"**, איתא שם:

במועד שנת השמיטה כגע הקהל לאתות תלה בעשרים ושתים מהרוס שתות כו'.

משמע קצת שנהרג בעת שהגיע לקרוא פרשת ההקהל. ואין בידי כעת לידע מקורו ביושבי במקום שאין לי שום ספר מדברי רבותינו ז"ל.

אי לזאת קנאתי קנאה גדולה למצוה זו. וכדברי החסיד בספר חסידים שיחזור אחר מצוה שדומה למת מצוה. **והשי"ת יזכנו לשמוע קריאת ההקהל בבית**

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

**מקדשנו ממשיח צדקנו בעת שיהיו כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל
במעמדם.**

ואשרי הדור שהגדולים יהיו נשמעים לקטן שבקטנים כמוני וידרוש כל רב
בעדתו ביום שבת קודש חוה"מ סוכות הבא עלינו לטובה אי"ה, דבר בעתו
מה טוב. וכל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, ועליהם ועלינו תבוא
ברכת טוב.

זכר למקדש

ראשי פרקים

פרק א – שאלת מי

- א. מיהו הקורא
- ב. מצוות הציבור להקהיל ולהיקהל
- ג. חובת האנשים
- ד. חובת הנשים
- ה. חובת הטף
- ו. חובת החרש והשוטה
- ז. חובת הגר
- ח. חובת הטמא
- ט. חובת הערל
- י. מי שחציו עבד וחציו בן חורין
- יא. חובת הלועזים ויושבי חו"ל
- יב. פירוש בעל הטורים

פרק ב – שאלת מה

- א. קריאת פרשת המלך
- ב. חתימת הברכות
- ג. כריעה ועניית אמן בברכות
- ד. לשון ונוסח הברכות
- ה. הקריאה ופירושה
- ו. שיטת היראים והסמ"ג בקריאה

פרק ג – שאלת מתי

- א. קריאה בלילה
- ב. שעת הקריאה
- ג. מצוות ראייה במעמד הקהל,
- ד. זמן הקהל בדיעבד
- ה. קריאה בשבת וביו"ט

פרק ד – שאלת איפה

- א. קריאה בעזרת ישראל ובירושלים
- ב. מקום המעמד והעמדת עצים במקדש
- ג. קריאה על הבימה
- ד. מקום הבימה והעם
- ה. ראייה נוספת לקריאה בעזרה

פרק ה – שאלת איך

- א. תקיעת החצוצרות
- ב. הכנת הבימה
- ג. העליה לבימה
- ד. קבלת ספר התורה
- ה. "ודרשות נדרשות בה"

פרק א – שאלת מי

א. מיהו הקורא

בפסוק "ויצו משה אותם לאמר" [דברים לא, י] - נראה שלכהנים ולזקני ישראל צוה משה רבנו לקרוא את התורה באזוני כל ישראל. ולפ"ז אין המצוה ביחוד על מלך ישראל בזמן שהיה בית המקדש קיים,³ רק על הגדול שבכל ישראל, והוא: או המופלא שבסנהדרין או הכהן הגדול המשמש. וכדתנן בפ"א דסנהדרין [ב, א], שאין דנין את הכהן הגדול אלא עפ"י בי"ד של ע"א. ויליף הגמ' שם טז ע"א מדכתיב "את הדבר הגדול יביאו אליך" - דבריו של גדול. ונראה מזה שהכה"ג היה עומד במעלה יתירה ממלך

3. הערת האדר"ת: האריך באין מלך בישראל על מי החובה. עי' תפארת ישראל [סוטה פ"ז מ"ח אות נ"ג] שכתב בפשיטות דחכמים תקנו שהמלך יקרא מפני כבוד התורה ולא זכר שר דברי התוי"ט [שם ד"ה והמלך] דאסמיך לה אקרא דיהושע, שאמר לו משה רבנו "תקרא את התורה הזאת". ועי' בספר מנחה בלולה פרשת וילך שכמדומני דבריו מתאימים עם הספר יראים והסמ"ג, עי"ש.

ישראל ממה שלא נדרש "הגדול" על שניהם. ועי"ש דלרב מתנה באמת גם נשיא שבט שחטא נידון בע"א. ועי"ש ברש"י ד"ה דבריו של גדול - דינו של בעל שררה כו'. ואולי אתיא משנתנו כר' נהוראי שם כ ע"ב, דלא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן, ונשיא שבט שאני. אלא מדסתם הר"מ במשנתו כרבינא, דבשבט שהודח מיירי מתני', אבל נשיא שבט כהדיוט הוא, א"כ משמע דדוקא לכהן גדול לבד הוא דכתיב "הגדול" - אולי הוא משום דמצינו לשון "הגדול" בכהן גדול בפרשת אמור: "והכהן הגדול מאחיו". אלא דא"כ גם כהן גדול שעבר ג"כ לא ידון בכ"ג, עיין יומא עב ע"א, ומכות יא ע"א. ואולי אה"נ. ויעויין הוריות יב ע"ב.

ולכאורה, לפי מה דדרשינן בהוריות (ט ע"א) "מי שאין על גביו אלא ה' אלהיו" **מבואר הדבר שאין גדול בישראל ממלך ישראל.** וא"כ גם בפירוש "הדבר הגדול" יש לפרש כן. ונראה דחכמינו ז"ל הכריעו לדרוש לכהן גדול דוקא, עפ"י דברי הירושלמי רפ"ב דסנהדרין ורפ"ג דהוריות:

"א"ר לעזר: כהן משיח שחטא, מלקין אותו ואין מעבירין אותו מגדולתו. א"ר מנא: כתיב "כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה'" - כביכול, מה אני בגדולתי, אף אהרן בגדולתו. א"ר אבין: "קדוש יהיה לך" - כביכול, מה אני בקדושותי, אף אהרן בקדושתו.

ויעויין שם עוד, בכהן משיח שחטא - לרשב"ל מלקין אותו בבי"ד של שלש, דאי תימא בבי"ד של כ"ג - נמצא עלייתו ירידתו. ועיין בבלי סנהדרין יח ע"ב, ברייתא דאם עבר על עשה ועל לא תעשה הרי הוא כהדיוט לכל דבר. (ולפי הנראה צ"ל גם בירושלמי אין תימר בבי"ד של ע"א, דבכ"ג לא שייך לאטפויי משום קדושת הכה"ג, ורק לר' ישמעאל הוא דכל מכות בכ"ג ואין מקום לחלק בזה בין הדיוט לכה"ג, וצ"ע במפרשים על הירושלמי). ויעויין שם בנשיא שחטא דמלקין אותו ומעבירין אותו. וכן פסק הר"מ ז"ל ספ"ח [צ"ל: יז, ט] מסנהדרין. וא"כ אתי שפיר שהכריעו לדרוש "הדבר הגדול - דבריו של גדול" על הכה"ג שהוא הגדול מתחילתו ועד סופו. ואתי שפיר שהוסיף ר' אבין מדכתיב "קדוש יהיה לך" - דבא לרבות גם כהן מרובה בגדים, שלענין קדושת הכהונה גדולה הרי הוא ככהן משיח כדמרבינן בהוריות (יב ע"ב), וה"נ לענין זה, וממילא גם לענין שנידון בע"א.

הרב אליהו זוד רבינוביץ-תאומים

ובזה מיושבת קושיית הגרעק"א בתוספותיו [בגליון הש"ס] פ"ק דסנהדרין [טז ע"א], על ר' אלעזר, דמבעיא להו: שורו של כהן גדול בכמה. ומאי טעמא לא פשיט ליה מברייתא דעבר על עשה ולא תעשה הרי הוא כהדיוט לכל דבריו? (ובפשיטות י"ל דאתיא כמ"ד שם טז ע"א, הדבר הגדול הוא הדבר הקשה. ולפי הנראה לא ס"ל כלל דרשה זו דכה"ג נידון בע"א, ד"עשה ולא תעשה" דנקט - לר' אלעזר נקט, ומשו"ה גם ד"נ שלו). ולהאמור אתי שפיר, דר' אלעזר לשיטתיה בירושלמי אין ראייה מגופו לממונו ודוק.

ולהאמור י"ל דוקא שם דכתיב "הדבר הגדול" ומקובל בידינו לדרשו לדבריו של גדול - הוא דמוקי לה לכהן גדול שהוא גדול מתחילתו ועד סופו. וי"ל נמי משום הא ד"גדלתו משל אחיו", דדרשינן שיהיה גדול מאחיו בנוי, בכוח, בחכמה ובעושר - שהם המעלות המצוינות שהאב זוכה להבן וכסוף פ"ב דעדיות. ועיין שבת (צב ע"א): "אין השכינה שורה אלא על חכם, גיבור ועשיר ובעל קומה". ובפ"ו דאבות: "הנוי והכוח והעושר והחכמה כו' נאה לצדיקים ונאה לעולם". - א"כ הוא המובחר וגדול שבכל ישראל. והיינו דווקא התם דכתיב קרא "הגדול". **אבל בנידון דידן, שלא כתב "הגדול", רק שאמר לו "תקרא את התורה הזאת" - ליהושע הוא דאזהר, שהוא היה במקום מלך בישראל.** וכאשר הוזהרו אחר זה עליו שכל הממרה את פיו מות יומת כדן המורד במלכות כחוק תוה"ק בכל מלך המולך עלינו. **וכן משמע פשטא דמתני', דקרא לה פרשת המלך ולא פרשת הקהל.**

וכ"כ בספר החינוך: "שהמלך היה מחויב לקרא באזניהם" וכו'. ואולם לשון הרמב"ם ז"ל אינו כן, רק כתב "והמלך הוא שיקרא". משמע שאינו מהחייב אלא שכן הנהיגו על עצמם לחשיבותו. ועי' ביראים ובסמ"ג.

ומצאתי דתלי באשלי רברבי. דהמאירי בסוטה שם [מא ע"א] כתב:

וממנה מדלג לברכות וקללות שבמשנה תורה. ואע"פ שאין כאן דילוג עד יותר מהפסק המתורגמן - פירשו גדולי הרבנים (רש"י ז"ל) שהמלך אין לו תורגמן. והדברים מתמיהים, שא"כ אף בפחות משיעור זה יהא אסור. אלא שאין גנאי לציבור במה שהוא כבודו של מלך. עכ"ד.

נראה לענ"ד מזה דרש"י ז"ל ס"ל בפשיטות **דבאין מלך ישראל הגדול שבכל ישראל הוא הקורא.** והנה כבר נתבאר שאין בישראל גדול מכה"ג זולת המלך.

והרי מבואר להדיא במשנה דיומא פ"ז ד"בעשור" שבחומש הפקודים קורא על פה משום כבוד הציבור. ויעויין שם ע"א דמחלקינן בין הפסקת התורגמן או לא, וא"כ אין כבודו נדחה מפני כבוד הציבור. ק"ו שאין כבוד הגדול שבכל ישראל שתחתיו, זולת המלך שעל גביו - מכריע כבוד הציבור כולו. וא"כ אי אפשר לומר כדברי המאירי. **אך המאירי שפיר קאמר לפי מה דס"ל דהמלך לבד עליו הוא החיוב לקרות ולא לזולתו כלל.** ע"כ שפיר כתב דמה שהוא כבודו של מלך אין גנאי כלל לציבור, שכבודו מכריע כל כבוד הציבור. ומשום מצות "שום תשים עליך מלך - שתהא אימתו עליך" עד שאי אפשר לו למחול על כבודו (קדושין לב ע"ב), והנוגע בכבודו וממרה את פיו הרי הוא חייב מיתה ואין צריכים למידייניה וכמבואר במגילה (יד ע"ב), ועיי"ש בתוס' ובסנהדרין לו ע"א. ונעלה כבודו הרבה מכבוד קדושת כה"ג שנדחה מפני כבוד הציבור.

אמנם **מה שאין מתורגמן בכאן**, אינו לפי שאין למלך תורגמן. שאינו ענין לכבודו שלא להעמיד תורגמן, אלא דבשביל קריאתו לא צריך כלל תורגמן. דהא התורגמן הוא להשמיע להעם בלשון שמבינים, ובקריאת ההקהל לא היו צריכים כלל להבין רק לשמוע לבד. ובלשון הקודש דוקא היה קורא, ואף לכל השומעים לא היו מתרגמין. וגזה"כ הוא, מדכתיב "תקרא את התורה הזאת באזניהם" - ולא בלשון אחר. ורק לפי שבמשנה נזכר שהמלך קורא אותה, ע"כ הזכיר גם רש"י שאין למלך תורגמן. אבל **עיקר הכוונה שלקריאה המיוחדת להמלך שהוא פרשת הקהל גם כשנקראת ע"י זולתו אין תורגמן כלל, מפני שנקראת בלשון הקדש דוקא.** הרי לפנינו שלרש"י ז"ל נקראת גם ע"י גדול שבכל ישראל, ולהמאירי דוקא ע"י המלך כדעת הרא"ה בספר החינוך.

אמנם תמהני עליו [על ספר החינוך] ז"ל שהולך בעקבותיו של הר"מ ז"ל, וכאן שינה מלשון קודשו. ולא עוד אלא שהוסיף לכתוב בסוף דבריו: "שהמלך שלא רצה לקרות ביטל מצות עשה זו". ובעניותי לא ידעתי: מנא ליה הא שלא אפשר ע"י אחר? ומנא ליה שהיא לעיכובא? והרי איננה רק ענף ממצוה זו, שהרי המצוה היא גם על כל ישראל להיקהל ולשמוע, וכלשון הר"מ ז"ל שכתב הרא"ה ז"ל בעצמו! ובאמת הרא"ה בספר יראים מנאם לשתי מצוות. ולדבריו שפיר י"ל דהמלך שלא קרא ביטל מצות עשה אחת שמוטלת עליו. אבל מ"מ מה שעל העם לשמוע י"ל דמתקיימת שפיר גם בקריאת זולתו. **ונראה דכו"ע**

מודו דביש מלך בישראל בזמן שביהמ"ק קיים – עליו מוטלת המצוה ולא על זולתו.

ומסתפקנא, בזמן שהיו לישראל וליהודה כל אחד מלך בפני עצמו על פי הדיבור, אם המצוה היתה על שניהם או רק על מלך יהודה. דזה ודאי שאיננה נקראת רק בביהמ"ק, כמו שכתוב: "בבוא כל ישראל לראות", ואין לנו זולתה אחרי המנוחה והנחלה. א"כ י"ל דמלך יהודה לבד היה קורא לכל ישראל, או שקראו כל אחד בזמן מיוחד לו ולעמו בלבד ביום אחר, אם לא הספיק העת בו ביום. ואתיא כהא דתניא בהוריות יא ע"ב:

מלכי ישראל ומלכי יהודה - אלו מביאים (שעירים) לעצמם ואלו לעצמם.

ונראה לכאורה דמלך יהודה קודם, דירושלים מקומו הוא. אלא שי"ל דמלך ישראל, שהיה רוב ישראל תחתיו - הוא קודם. ודומה להא דיומא לב ע"א: "מרובה כפרתו עדיף". וכה"ג בזבחים פט ע"ב, שבת קלב ע"ב, ובכמה מקומות רבות (או להא דמבעיא להו בזבחים צ ע"א: "תדיר ומקודש האי מינייהו עדיף". ובירושלמי פ"ז דיומא ופ"ז דנזיר תלי לה בפלוגתא דב"ש ודב"ה ודר"א וחכמים. והר"מ ז"ל פסק בספ"ז מתמידין ומוספין דאיזה שירצה יקדים. אך יש לחלק מדשם). ואולי היה זה ע"י גורל. או לפי מה שכתב בספר מנחת חינוך דמן התורה אינו דוקא בביהמ"ק - א"כ י"ל דמלך יהודה שהיה תחתיו רק מיעוט העם היה קורא בביהמ"ק, ומלך ישראל בירושלים או בהר הבית. ועי' מה שאכתוב לקמן פ"ד בס"ד שלענ"ד נראה שלא כדבריו.

אולם תלמוד ערוך הוא בירושלמי ריש ע"ז [פ"א ה"א]:

אמר ר' יוסי בר יעקב: במוצאי שמיטה מלך ירבעם על ישראל. הדא הוא דכתיב "מקץ שבע שנים". אמר: אנא מיתבעי מיקרי, קאים אנא ואינון אמרין מלכא דאתרא קדים, ואין מיקרי תיניין - גנאי הוא לי כו'.

אולם בבבלי סנהדרין קא ע"ב אמרינן דאמר: "גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד" וכו', ולא נזכר שם משום קריאת פרשת ההקהל. ואפשר שהקדים להתפקד קודם שנת ההקהל. - הרי לנו שהירושלמי והבבלי מחולקים בזה.

עוד נסתפקתי כשהמלך קולו עמום או חולה, אם עושה שליח במקומו, או שמתבטלת המצוה לגמרי דאיננה בשליחות. ואת"ל דעושה - מי ילך לו, אם בנו הממלא מקומו או את כל מי שיצוה אז. **כן אם המלך קטן** כמו שהיה יהואש ויאשיהו, וגם שלמה המלך היה כשנמלך בן י"ב שנה - **אם שייך עליו חיוב מדרבנן**, או שהוא כמו שלא היה מלך כלל אז מכיון שאינו בר חיובא במצוות עדיין.

ובספר יראים [מצוה רצ] וכן בסמ"ג [מצוה רל] כתבו:

"ציוה הקב"ה בקרוא המלך את התורה שיבואו כולם לשמוע".

לפי לשון זה י"ל דהמצוה רק על הציבור לשמוע אף אם המלך לאו בר חיובא. אך עי' [ביראים] סי' רפט לא משמע כן, ויש ליישב בדוחק. ותו, דהא דומיא דיהושע שציוה לו משה רבנו ע"ה, משמע כן כל מלך. ועיין בספר תפארת ישראל. ועי' רש"י ב"ב יד ע"ב ד"ה ספר, שכתב:

ספר עזרה שכתבו משה, ובו קורין בעזרה פרשת המלך בהקהל וכהן גדול ביוה"כ.

משמע מלשונו דאין הדין דוקא על המלך לקרות, ואזל לשיטתיה כמו שאכתוב לקמן בס"ד. ומלבד זה הרי לכאורה הו"ל למלך לקרות בס"ת של עצמו שהי' תלוי לו בזרועו כבפ"ב דסנהדרין [כא ע"ב]. א"כ מזה ראייה שאין חובה על המלך דווקא, ואתו שפיר דברי רש"י הנ"ל. ואולי יש להביא ראייה מזה לדעת רבותינו בעלי תוס' על התורה פרשת שופטים שלא היה כתוב כל הס"ת רק התרי"ג מצוות. ועי"ש במפרשים בשם הרס"ג ז"ל. - או שהיו אותיות קטנות שלא היה באפשרי לראות היטב לכל אדם, וע"כ לא חילקו חז"ל בין איש לאיש. ויותר נראה, כדי לתת כבוד לס"ת של העזרה להשתמש בקריאה החביבה הזאת פעם לשבע שנים במעמד הקדוש הזה. ואולי י"ל דגזה"כ הוא מדכתיב "תקרא את התורה הזאת" - משמע, הנמסרת לכהנים ולוויים שיהי' בארון ה' בביהמ"ק.⁴ ויישבתי בזה קושיית אאמו"ר הגאון ז"ל על דברי רש"י ב"ב יד ע"ב, איך הותר לבוא למקדש.

4. הערת האדר"ת: דרך רמז י"ל שהמלך לא יקרא בספר תורה שלו התלויה בזרועו תמיד רק דוקא בהמונחת בביהמ"ק, כרש"י ב"ב יד ע"א, שלא תזוח דעתו עליו נגד כל ישראל. וע"כ לא הביאו כל אחד ספר תורה שלו כביוה"כ מפני כבודו של מלך.

ב. מצוות הציבור להקהיל ולהיקהל

מצוות הקהל, לדעת הר"מ והחינוך והסמ"ג היא מצות עשה אחת להיקהל ולשמוע מפני הקורא, מי שהוא, לכל מר כדאית ליה. אולם הרא"מ בספר יראים הוסיף עוד מצות עשה אחרת: להיקהל, ושהמלך יקרא לפניו (ודומה קצת דבר זה למה שכתוב בספר חרדים דמצות עשה על הזכרים להתברך מהכהנים המברכים: עיין הפלאה כתובות כה ע"ב. אך הריטב"א סוכה לא ע"ב כתב שלא כדבריו).

והנה לשון הר"מ ז"ל "להקהיל" - משמע שלא לבד שהמצוה על כל יחיד לבא הוא בפרט, עוד המצוה להקהילם, והיינו להשגיח להתקיע ולקבצם וכיוצא בזה. ובלי ספק כופין את כל אחד מישראל שאינו רוצה לבוא, כמו על כל מצות עשה, כתובות פו ע"א. ונראה שלהקהילם מוטל על הבי"ד הגדול שבירושלים, וכמו כל מצות עשה שעל הציבור לעשותם כנודע. ונסתר מה שכתבתי במקום אחר בס"ד זה רבות בשנים ליישב דברי הר"מ ז"ל פ"א מבית הבחירה שכתב [הי"ב]:

הכל מסייעין בבנין ביהמ"ק, אפילו נשים ועבדים.

מנא לן לחייב נשים, כיון שהיא מצות עשה שהזמן גרמה כמבואר בשבועות טו ע"ב דאין בנין ביהמ"ק בלילה (ובשבת ויו"ט)? ונראה לכאורה דמצות עשה שבקדשים שאני, דלא ילפינן מחולין, כרפ"ב דקדושין, וא"כ אינו דומה לתפילין, עי"ש לה ע"א. אך לא משמע כן בכמה מקומות. ולכן אמרתי שלא נפטרו ממצות עשה שהזמן גרמה, רק דומיא דתפילין שהיא מצוה שעל היחיד, משא"כ במצות עשה דציבור, כמו בנין ביהמ"ק - הן חייבות. ומזה באתי על דברי האחרונים בענין המוספין לנשים. אך להאמור אי אפשר לומר כן, דבקדושין לד ע"א חשב הקהל במצוות שהנשים חייבות, ועי"ש לה ע"א. ודברי הר"מ ממקום קדוש יהלכון, תלמוד ערוך בב"ב ד ע"א: "ואבע"א שאני עבדא דמחייב במצוות". ועי' סוטה כא ע"א: "ומי נפיש כולי האי", ודוק. וא"כ ה"נ נשים. ומה שהוא בכל דוכתי מצות עשה שהזמן גרמה ישבתי במקומו בס"ד.

ואולי החיוב להקהיל הוא על המלך הקורא, שהעוז בידו לגזור ולצוות על הציבור ולכוף אותם. ומפני שהוא הקורא אפשר החובה בזה עליו יותר מעל הבי"ד הגדול. אך שאר רבותינו הראשונים ז"ל כתבו "להקהיל" - מצוה על כל יחיד לבד. ואולי כן צריך לומר גם בהר"מ ז"ל. אלא שממה שכתב אח"כ

זכר למקדש - מצות הקהל

"והטף" - לא משמע כן, דאטו חיוביא לדרדקי כפסחים קטז ע"א! אלא ודאי דהגירסא "להקהיל" - עיקר. ונפשוט מזה ספיקת הטו"א דהמצוה להביא הטף על הבי"ד או על האב. עי"ש בחגיגה ג ע"א. ואפשר דאה"נ, מה שכתב "על הבי"ד" - ר"ל הבי"ד הגדול שבירושלים עיה"ק שממנה תורה יוצאת לכל ישראל. ובסנהדרין פז ע"א, פח ע"ב ובכמה מקומות.

אמר ר' אלעזר בן עזריה: אם אנשים באים ללמוד - נשים לשמוע. טף למה באים? - אלא ליתן שכר למביאיהם (חגיגה ג ע"א).

ג. חובת האנשים

האנשים ללמוד. פשוט הדבר שאין אדם בריא בישראל שהיה פטור מזה.⁵ וכלשון רבנו הר"מ: "אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה". ועיין בספר עיון יעקב [על עין יעקב] להגאון בעל חוק יעקב [על שו"ע או"ח] דבר נחמד בזה בפירוש דברי ראב"ע בחגיגה שם: "אנשים" כו', ומשם סעד לדברי הר"מ ז"ל.

ד. חובת הנשים

נשים לשמוע. הירושלמי אמר על דברי ראב"ע אלו (חגיגה ג ע"א, וירושלמי שם, מכילתא פרשת בא, תוספתא דסוטה, מסכת סופרים פ"ה, ועוד כמה מקומות, מובא בתוס' חגיגה שם ד"ה נשים):

אתיא דלא כבן עזאי, שאמר: חייב אדם ללמוד את בתו תורה כו'.

וכבר העירו המפרשים, שזה שאמר ר' יהושע: "מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני" - שהוא בשיטתו, דהמלמד לבתו תורה כאילו מלמדה תפלות. והנה לבן עזאי י"ל דגם הנשים ללמוד, וא"כ הטף לשמוע. ויעויין מה שאכתוב בסמוך בס"ד.

5. הערת האדר"ת: להירושלמי [חגיגה פ"א ה"א] **פטור סומא** מדכתיב "בבוא כל ישראל לראות", ובבבלי יליף מדכתיב "ובאת שמה". י"ל **דנפק"מ אם הראיה בהר הבית נמי פטור.** ואתי שפיר דלא קשיא דאדרבה מוכח ההיפוך, די"ל הירושלמי לשיטתו. וצ"ע קצת.

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

בירושלמי ריש חגיגה איתא על הא דתנן: "הכל חייבין בראיה חוץ מנשים"⁶:
הדא דתימא בראיית קרבן. אבל ראיית פנים - הכל חייבין,
דכתיב: "הקהל את העם, האנשים והנשים והטף", ואין קטנים
פחות מטף.

תוס' שם [חגיגה ב ע"א ד"ה הכל] כתב דחולק על תלמודין הבבלי. ועי"ש
גם בטו"א, ראיות דלהבבלי גם מראיית פנים פטורות הנשים.

ואני עני בילדותי הבאתי ג"כ שתי ראיות מכריחות לזה:

א. מקדושין לה ע"א דאיתא: "מצה, שמחה והקהל - הו"ל שלושה כתובים
הבאים כאחד ואין מלמדים". ועי"ש בתוס' ד"ה לאביי. ומאי טעמא לא
אמרינן בפשיטות: מצה, ראיית פנים והקהל?

ב. שם נא ע"ב: "כעס ר"י וכו': אשה בעזרה מנין? והשיב ע"ז ר' יוסי: דחקה
ונכנסה כו'. ומאי טעמא לא אמרינן בפשיטות דמשכחת כשבאה לקיים מצות
ראית פנים ביו"ט? שאפילו לדחוק עפ"י דברי הר"מ ז"ל פ"א מחגיגה [ה"א]
דעיקר המצוה הוא ביום הראשון, מ"מ הרי מן התורה מיירי, ומן התורה מותר
לקדש! ותו, דמי לא משכחת לה שלא היתה יכולה לבא לעזרה עד חוה"מ?

אמנם לולי דברי רבותי הוא אמינא דלא פליגי כלל, והירושלמי מתפרש
בפשוטו בהקדם מה שאמרו שגם נשים חייבות, שכן כתיב "הקהל את העם"
כו'. והרי שם בהקהל מיירי, ומה ענין הקהל לראיה? והו"ל למימר גמר ראיה
מהקהל! אבל כוונת הירושלמי דראיית ג' רגלים נקרא ראיית קרבן - ראיה
שמביא עליה קרבן. ומצות הקהל נקרא ראיית פנים, שאין עליה קרבן. וזה
שאמרו דבמצות ראיית פנים הכל חייבין, שכן כתיב בהקהל גם את הנשים.
וסרו בזה כל הקושיות, שאין מחלוקת בזה. וש"מ:

6. הערת האדר"ת: י"ל טעם הירושלמי דס"ל דנשים חייבות בראיית פנים. מדכתיב
בהקהל: "בבוא כל ישראל לראות" - והרי אף נשים כתיבי בקרא דהקהל. ודוחק
לומר בזמן ראיה. אך י"ל דכיון דחייבות הן בשמחה - ממילא יבואו לירושלים,
ושפיר יש לפרש בזמן ראיה עכ"פ. וצ"ע קצת.

זכר למקדש - מצות הקהל

א. **שהיא נקראת ג"כ מצות ראייה**, וכמו שכתוב: "בבוא כל ישראל לראות". וכמו מצות ראיית הקרבן בג' רגלים היא בעזרה, כמו שאמרו בירושלמי פ"א דחגיגה [ה"א] כן גם מצות ההקהל.

ב. **שהיא מצות ראייה אחרת** ואי אפשר לצאת בה ידי חובת מצות ראיית הרגל, שהרי קראו הירושלמי שם אחר.

ה. חובת הטף

טף למה באים? כדי ליתן שכר למביאייהם. שם דרש זה ראב"ע על מקרא זה דפרשת הקהל. ואולם במכילתא פרשת בא פרשה טז דרש זה על הפסוק [דברים כט, ט] "אתם נצבים היום ראשיכם כו' טפכם נשיכם":

וכי הטף יודע להבין בין טוב לרע? אלא כדי לתת שכר למביאייהם לרבות שכר עושי מצוה, לקיים מה שנאמר: "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". אמר להם [ר' יהושע]: איזה דבר חדש? יתר על זה: הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר הזה בלתי היום. אשריך אברהם אבינו שראב"ע יצא מחלציד! אין דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו! כו'.

ולכאורה היה נראה שהוא ט"ס מה שכתב שם קרא ד"אתם נצבים", שהרי לא נצטוו להביאם שם. אך ממה שמסיים "ועוד דרש... ולא יאמר" כו' - נראה שהיא עובדא אחרת מהך דחגיגה ותוספתא ובכמה מקומות. אלא דגם זה אינו, דהא כמו שם גם הכא שמח ר' יהושע בחידוש הזה. וא"כ נראה דתנאי פליגי בזה.

ובמסכת סופרים פי"ח ה"א:

אנשים - לשמוע, נשים - לקבל שכר פסיעות, טף - כדי ליתן שכר למביאייהם.

נוסחא זו אינה מובנת לי כל עיקר. ובספר יראים העתיק: "לכפול שכר למביאייהם", עי"ש בנ"א.

ומה שאמר [ר' יהושע]: "מרגלית טובה היתה בידכם" - אולי יתכן עפ"י דברי הירושלמי יבמות [פ"א ה"ו] ומובא בפ"י הרע"ב באבות פ"ב על מה שכתוב

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

שם בר' יהושע "אשרי יולדתו" - שאמו הביאה עריסתו לביהכנ"ס שיכנסו דברי תורה באוזניו.

ומה שאמר: "אשריך אברהם אבינו שראב"ע יצא מחלצידך" - עיין דבר נאה בספר "פנים יפות", דכן הוא רצון השי"ת ליתן שכר לעושי מצוות. וזה שאמר באברהם אבינו "כי ידעתי למען אשר יצוה את בני ובני ביתו אחריו ושמרו דרך ה' למען הביא" כו'. ואני עני פירשתי בילדותי עפ"י דברי המפרשים שלכן לא מל אברהם אבינו את עצמו קודם שנצטווה, משום שגדול המצווה ועושה. וכבר כתבו תוס' ע"ז ג ע"א דשכרו מרובה משום שכופה את יצרו, וא"כ גם בזה רצה לעשות נחת רוח להשי"ת שרוצה להשפיע טובו לבריותיו, והיא היא דרשת ראב"ע.

עיין דברי המפרשים שפירשו: "טף למה באים" - היינו שכיון שהאנשים והנשים יבואו, א"כ ממילא לא ישאירו את הטף בבתיהם. וא"כ למה הוצרך לצוותם ע"ז? אלא ליתן שכר למביאייהם. וקצת אינו מדויק לשון למה "באים". (ועי"ש במהרש"א והרי"ף דבר נאה ע"ז). וגם לפי דברי הר"מ דעבדים פטורים מהקהל, א"כ ישאירוך תמן אמרי ע"י העבדים, אם כי לית הימנותא בעבדים, כב"מ פו ע"ב.

והנה המפרשים הקשו בהא דקידושין לד ע"א:

"ומה טפלים חייבים נשים לא כל שכן".

הרי אין חיוב כלל להביא את הטף, רק כדי לתת שכר למביאים! וא"כ מה ק"ו הוא לנשים מטפלים, דבדידהו לא שייך ליתן שכר?

ובאמת היה נראה לדברי הר"מ ז"ל [פ"ג מהל' חגיגה] בהלכה ו' שכתב: "גם מי שאינו שומע מחוייב לבא לשמוע". (כוונתו מי שאינו מבין לשון הקודש, וכמו שכתבנו לעיל דאפילו הלועזות, ואתיא שפיר קושיית הלח"מ). והטעם, כדי שיכנס יראת ה' בלבבו. ועיין רמב"ן על התורה [דברים לא, יב]. **א"כ היה נראה דבאמת החיוב בזה גם על הטף מצד עצמם ולא משום לתת שכר בשביל הבאתם.** ואל תתמה על זה דלא מצינו מצות חינוך מן התורה, דהא כה"ג הוא גם בלימוד התורה דכתיב "ולמדתם אותם את בניכם", ומשיכול לדבר הרי הוא חייב ללמדו! ובסוכה מב ע"א ויו"ד סי' רמה. ובע"כ דעיקר הדת שאני. א"כ גם מצות הקהל י"ל כן גזרה חכמתו ית"ש, וכמו שכתב החינוך שהוא עמוד חזק וכבוד גדול בדת - שפיר י"ל דאה"נ החיוב להביא הטף

זכר למקדש - מצות הקהל

לשמוע כמו הנשים לעצמן. ודייקי קראי הכי: "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם". - "למען ישמעו" קאי על הטף שלפנינו, ו"למען ילמדו" - על האנשים או גם על הנשים, לכל מר כדאית ליה.

והנה, עיקר הק"ו "אם טפלים חייבים נשים לא כל שכ"ן" - תמוה. וכי לא מצינו דוגמתו?! והרי בטומאת כהנים כתיב "בני אהרן - ולא בנות אהרן" (ויבמות פד ע"ב). ואילו קטנים - מוזהרים גדולים עליהם, כמו שכתוב שם קיד ע"א. אף שקטנים פטורים מכל מצוות ונשים פטורות שם גם בגדלותם - מ"מ כד גזרה חכמתו העליונה ית"ש. ומי בא בסוד ה' לידע טעמי המצוות? וכמו שם גם הכא נימא דגז"ה"כ הוא לחייבו על הקטנים ולפטור נשים. ודוחק לחלק בין מצות עשה ללא תעשה. אך י"ל דלפי מה דליף מ"ואמר" "ואמרת" - אה"נ שי"ל דלאו כו"ע ס"ל כלל דרשה זו. דהא במדרש רבה ריש פרשת אמור ובאיכה רבה נדרש לטומאת מת מצוה ועוד דרשי טובא, ועיין נזיר מג ע"א דרשא אחרת ע"ז. א"כ לא רחוק לומר דאה"נ הני תנאי לא סבירא להו דמוזהרין גדולים על הקטנים בכה"ג דנשים פטורות לגמרי, וא"כ שפיר יליף הק"ו "טפלים" כו' להך מ"ד. ולפ"ז י"ל דלאו כו"ע ס"ל דרשא דראב"ע לתת שכר למביאייהם אלא שאנו חייבים עליהם מעצם המצוה.

ויתכן דאם נפרש "ללמוד" גם לנשים - אז יש לפרש "לשמוע" ל"טף" דבתריה. ורק דראב"ע לשיטתיה, שהקדים נשים לשמוע - הוא שמכריח מ"טף" לתת שכר למביאייהם. משא"כ לבן עזאי יש לפרש דהך "לשמוע" - לנשים וטף קאי. וקצת היה נראה דהוא תלוי בפלוגתת רב כהנא ורבא בבכורות כו ע"ב אי קאי דקמא אדקמא. עי"ש ובמה שכתבתי שם בחידושי בס"ד שהרביתי רעים לסוגיא כזו, אין כאן מקומו. וה"נ הוא ממש כדהתם והא בהא תליא.

ועיין בספר אור החיים על התורה [דברים לא, יב], שכתב דמהאי טעמא כתב שתי פעמים "למען ילמדו ולמען ישמעו", להורות: "ילמדו" - לאנשים לבד, ו"ישמעו" - לשניהם. ולכן אמרו רז"ל: "האנשים לשמוע והנשים ללמוד", ולא להיפוך. ולמיעוט ידיעתי לא ידעתי מקום מאמר ההפוך הזה מכל מה שזכרנו בעזה"י. ומה שכתב שם לפרש במה שכתוב "ובניהם אשר לא ידעו" שזהו נגד הטף - הן הן דברי הרמב"ן ז"ל במקומו.

ומדברי קדשו [של הרמב"ן] נלמוד, שלפי פשוטן של כתובים הטף הם הראויים כבר לחינוך. ורק לפי דברי חז"ל "ליתן שכר למביאייהם" משמע

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

דגם קטנים שלא באו לכלל חינוך אנו חייבים להביאם.⁷ ובספר מנחת חינוך נסתפק אם יונקי שדים דוקא [אינם באים] או גם כשלא כלו להם חדשיהם כו'. ואני עני נפלאתי מאד: איך יתכן להביא רבבות ילדים מכל ההמון ישראל מכל מקומות פזוריהם בעזרה והם זועקים ובוכים והומים הן ואומנותיהם? ומי ישמור אותם מנקיותם? וביחוד במקום המקודש ובמעמד הקדוש והנפלא כזה בפני מלך וכל הגוי כולו, איך אפשר להשקיט סערת אלפים ורבבות עוללים ויונקים בכל משך קריאת הפרשיות עם הברכות, אם לא שהיה נס נגלה ונפלא על כל זה? ואם כי עין בעין זכינו לראות במקדש ה' בכל יום נסים ונפלאות, אבל כבר נודע מרבותינו שלא סמכה תוה"ק לכתחילה לצוות בדרך נס. עיין בחידושי אגדות מהרש"א חגיגה שלא הביא דברי הרמב"ן בפירוש התורה.

ו. חובת החרש והשוטה

חרש ושוטה. יעויין בספר מנחת חינוך, מה שכתב **דמחוייבים אבותיהם להביאם.** ואף דגדולים כה"ג פטורים - מ"מ בהקהל, שהבאת הטף כדי לתת שכר למביאייהם - גם חרש ושוטה בכלל. ומזה יצא ליישב קושיית הטו"א דאיך משכחת לה קטן חייב בהקהל? כיון דמראי' יליף בגז"ש, א"כ הרי כל מי שאין לו קרקע פטור מראיה! די"ל דכיון דהטעם בכאן שונה הוא מבראיה, לא משגחנין על הגז"ש, וגם מי שאין לו קרקע חייב בהקהל. ועי"ש תוס' ר"ה כז ע"ב ופנ"י ריש קדושין. ועיין רמב"ם פ"א מגילה [ה"א] דעבדים

7. הערת האדר"ת: **בענין הטף, אם קטנים מאוד בכלל.** י"ל להירושלמי דקטן חייב בראי' מדחייבים בהקהל מצד טף, ואין קטן פחות מטף - משמע דטף נכללו בו אף הקטנים מאד. ואולי דאל"כ למה לי משום ליתן שכר למביאייהם? דתיפוק ליה דשייך בטף ג"כ לשמוע כמו בנשים! אלא ודאי דמיירי בטף קטנים שאינם מבינים כלל, וצ"ע.

וי"ל בזה המשך דברי הירושלמי דמייתי מברייתא דר' אלעזר בן עזריה, דמקראי אין ראיה. וא"כ נסתרו דברינו. דבלא זה י"ל דהיינו טעמא דלא פליג הירושלמי משום טף, דחי נושא את עצמו באדם לכו"ע. רק דנפק"מ בקטנים מאוד, שאינו נוטל אחת ומניח אחת - דיש בזה חיובא כמו שכתב הרז"ה. ועי' מג"א [סי' שח ס"ק עא]. משא"כ להאמור - הירושלמי הכי ס"ל. ויש לדחות.

זכר למקדש - מצות הקהל

פטורים ממגילה אף דנשים חייבות. ועיין ב"י [או"ח] סי' תרפט, ובספר כו"פ סי' א. ויעויין בב"ק מה ע"א, צח ע"ב במאי דפליגי שם חכמים ור' יעקב אם דנין דינו של שור שלא בפניו משום היקשא ד"כמיתת הבעלים כך מיתת השור", דלאידך מ"ד שור לאו בר טענתא הוא. - מבואר הדבר דתנאי פליגי בהדיא בכה"ג, וצ"ע ליישב לפי ההלכה לדין.

ובענייני הוא אמינא דדברי ראב"ע, שאמר "לתת שכר למביאייהם" - הוא רק דרך אגדה ולא לקבוע הלכה, שאמרו כבר אין למדין מאגדה. ואולי לחומרא שאני. אך מדדייק הירושלמי מזה דלא כבן עזאי, מכלל דלהלכה אמרה. וגם מדברי ר' יהושע שאמר "מרגלית טובה היתה בידי" וכו', משמע דלהלכה קאמר. וצ"ע.

ז. חובת הגר

"גרך אשר בשעריך" - להראב"ע הוא גר תושב. ואולי סובר כאחרים בע"ז סד ע"ב:

ואיזהו גר תושב? כל שקיבל עליו לקיים מצוות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות.

ויעויין תוס' ב"מ קיא ע"ב ויבמות מח ע"ב, וצ"ע. ולכאורה נראה דדחקו לראב"ע לפרש בגר תושב, דבגר צדק קשה: פשיטא! עי' תוס' סוכה כח ע"ב, כה"ג. אך נ"ל דהרבנותא היא מהאי טעמא דבראיה פטור דאין לו קרקע, וגלי קרא דחייב ולא גמרינן בהא מראה. וכן משמע בצל"ח הנדפס מחדש בסוכה שם. אך זה אינו, דלאו כו"ע ס"ל להא דר' אמי ועי' נוב"י תנינא חאו"ח סי' צג. ומה שהקשה דאיך יכנס לביהמ"ק, דאף בחיל אסור - לא קשיא להראב"ע, דמעלות דרבנן, עי' יומא מד ע"א ובר"מ פ"ז מבית הבחירה [הט"ז]. ומכ"ש לדעת המנ"ח דבכל העיר יכולים לקיים מצות הקהל, ועי' לקמן פ"ד אות א' ועמ"ל אות י"א בהשמטות בס"ד, ויותר נראה דבעי קרא משום שאינו מכיר בלה"ק קמ"ל. וזהו שנאמר "אשר בשעריך" ור"ל שלא למד עדיין.

וזכורני שבשו"ת שואל ומשיב מהד"ק סי' כא, פלפל בדברי הראב"ע ליישוב קושיית הטו"א דגר אין לו קרקע. ודבריו נשגבים ממני, דגר תושב ודאי דאין ליה קרקע בא"י, משום לאו ד"לא תמכר הארץ לצמיתות", להרמב"ן ז"ל, ומשום חניה דקרקע. ורק לענין מתנת חנם הוא שמותר ליתן לגר תושב.

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

ויעויין ר"מ פ"י מע"ז [ה"ו] וואגן לא קי"ל כדברי אחרים שזכרנו רק כחכמים שקיבל עליו שבע מצוות). ועיקר הקושיא דהא אין לו קרקע כבר ביארנו בעניותנו במקום אחר בס"ד, דכל הפטור אינו רק שאינו מחויב לעלות לירושלים. אבל כל שכבר הוא בירושלים, גם כשאין לו קרקע כבר הוא מתחייב בשבתו בירושלים.

ובזה אתו שפיר דברי התוס' פסחים ג ע"ב, דר' יהודה בן בתירה לא היה לו קרקע ומהאי טעמא היה פטור מפסח. ותמוה עדיין, דמ"מ במצות שמחה היה חייב גם כשאין לו קרקע! די"ל שבערב פסח לבד לא בא לירושלים ולמחרתו בזמן חיוב השמחה היה כבר בירושלים.

ולפ"ז בחיוב ההקהל שהוא בחג הסוכות ולא מקודם, והרי כבר נתחייב כל אחד מישראל במצות שמחת יו"ט הראשון לבא לירושלים! א"כ ממילא מתחייב בהקהל גם כשאין לו קרקע. וזה ברור לענ"ד. אך בהא דר' יהודה בן בתירה לא משמע כדברינו בגמ' שם. וי"ל באופן אחר, אין כאן מקומו.

ח. חובת הטמא

טמא פטור מפני שאינו ראוי לבוא. וכתוב: "בבוא כל ישראל לראות". כן כתב הר"מ ז"ל [הל' חגיגה פ"ג ה"ב]. והמנ"ח כתב דין חדש, דלכאורה לא היה צריך לזה לפי מה שכלל דכל הפטור מראיה פטור מהקהל. אך לפי שעיקר הטעם משום שאינו ראוי לביאה - א"כ י"ל בטבול יום וטמא מת שמתירים לבא בעזרת נשים הרי הוא ראוי לביאת הקהל, ממילא חייב אף שפטור מראיה דשם היה בעזרת ישראל. ושפתיים ישק. עי"ש עוד שי"ל דכיון דמדרבנן אסור - אינו ראוי לביאה מקרי. **אבל מ"מ במחוסר כפורים ודאי י"ל דחייב בהקהל אף שמראיה פטור.** ולדבריו הו"ל להר"מ ז"ל לפרוט: כל הפטור מראיה פטור מהקהל חוץ ממחוסר כפורים. ואולי משום שאינו מפורש להדיא כן, כדרך הר"מ ז"ל.

ט. חובת הערל

ערל חייב. עי"ש בלח"מ [הל' חגיגה פ"ג ה"ב] ובמנ"ח [מצוה תריב] שכתבו [ש]גם זה תלוי מכמה טעמים. וכמו שכתבתי בטעם הדבר שטמא פטור מראיה דאסור לבוא. א"כ בערל, שיכול לבוא לעזרת נשים - הרי הוא חייב בהקהל, ודבריו נאים. ואולם יש לפרש עפ"י דברי הטו"א שהקשה: למה לי

זכר למקדש - מצות הקהל

קרא לטמא דפטור מראיה? תיפוק ליה דאי אפשר לבוא מפני טומאתו! ותירץ דצריך קרא כשמקריבין קרבן ציבור בטומאה, א"כ בכה"ג הותר לבוא - קמ"ל דלא. וא"כ גזה"כ הוא גם בטמא, וממילא ישתנה הדין גם בערל. אך יש לדחות מכמה טעמים וכמו שכתבתי בדרושים בארוכה בס"ד.

י. מי שחציו עבד וחציו בן חורין

חציו בן חורין - תליא בפירוש הר"מ שפירש כמשנה ראשונה [חגיגה ב ע"א]. והעלה המנ"ח [מצוה תריב] דחציו בן חורין חייב משום דעומד להשתחרר, [עפ"י רש"י שם] ורק דבראיה שאני משום חולין בעזרה, משא"כ בהקהל. אבל חציה שפחה וחציה בת חורין י"ל דפטורה, משום דאין כופין לשחררה. והרי עבדים פטורים, שיש להם אדון אחר. עיין שם באריכות. ולענ"ד נראה למה שכתב הר"מ דעבדים פטורים מדכתב "בבוא כל ישראל", דא"כ צריך כולו ישראל, וחציו בן חורין נמי לאו כולו ישראל הוא. עיין סנהדרין פו ע"א דממעט להדיא חציו בן חורין מישראל. וממילא גם חציה שפחה וחציה בת חורין כן, דלא חמירי נשים מאנשים וגם אינהו בכלל "כל ישראל" הן.

יא. חובת הלועזים ויושבי חו"ל

לועזים חייבים. הר"מ ז"ל⁸, והטו"א כתב בפשיטות דפטורים.⁹

8. הערת האדר"ת: **אע"פ שיש שם לועזות**. פשוט לענ"ד ששייך להלכה ו' שלאחריה, עיין שם, אף שהתוי"ט [סוטה פ"ז] משנה ח' העתיק כהנדפס.

9. הערת האדר"ת: לא העיר הרב המחבר שיח' [זצ"ל] מדברי התוספות פסחים ג ע"ב, **דיושבי חו"ל פטורים מראיה**. וא"כ גם מהקהל פטורים לפי דעת הרמב"ם ששלל מכלל זה רק נשים טף וערל. ודבריו צודקים מהא דגמרינן ראייה ראייה מהקהל, כחגיגה ג ע"א, ד ע"א. אלא שגוף דברי התוס' לא נמצא מקור לזה. ועי' משל"מ וצל"ח, ובספר הפלאה שלהי כתובות. ואאמו"ר הגאון ז"ל העיר מדברי רש"י ותוס' סנהדרין יא ע"א ד"ה ומפני גלויות ישראל.

ואני בעניותי היה נראה להביא ראייה דחייבים, מהא דס"ל לר' עקיבא בסנהדרין פט ע"א, דממתינין לזקן ממרא עד הרגל מדכתיב "וכל העם ישמעו ויראו". ולר' יהודה כותבים ושולחים בכל מקום מדלא כתיב "יראו ויראו". ותיפוק ליה דביושבי

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

ח"ל בע"כ צריך לומר כדברי ר' יהודה! וא"כ למה חלק ר' עקיבא בארץ ישראל? וליכא למימר דבאמת אין צריכים להודיע לכולם מדחברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה, וכב"ב לט [ע"א]. דזה אינו, דא"כ גם בפחות סגי. וככתובות פ ע"ב, דבועז לקח עשרה אנשים לפרסומי מילתא דמואבי ולא מואבית. וביבמות קא ע"ב דעבד עובדא חליצה בחמשה לפרסומי מילתא. ובערכין טו ע"ב, מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא. ועי' בב"ב שם. (וצריך לחלק בין הנושאים. ויתיישב בזה דלא תקשה על האור זרוע דס"ל דצריך בי"ד של ג' סידור הגט, מהא דכתובות כג ע"א דעבידי אינשי דמגרשי בצינעא. והרי בג' אית ליה קלא! ואכמ"ל). אלא ודאי גזירת הכתוב לדעת ר' עקיבא שצריך לקיים "וכל העם ישמעו וייראו" בפעם אחת, לא בזמנים מחולקים. וליכא למימר דמ"מ ייודע להם מדבאים לקיים מצות שמחה ברגל. דזה אינו, דא"כ גם ר' יהודה בן בתירה הו"ל לעלות לירושלים למען מצות שמחה. אלא ודאי דגם משמחה פטורים יושבי חו"ל. וק"ו הדברים מדפטורי מפסח לשיטת התוס'. ואפשר דתוס' רק לר' יהודה בן בתירה הוא דכתב כן, ואה"נ דלא קי"ל הכי. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא.

ואפשר לומר דבע"כ לאו דוקא כל ישראל, מהא דנשים פטורות מראיה. והרי גם הם בכלל "וכל ישראל!" אלא דלדברי הכס"מ פ"ג [מהל'] ממרים [ה"ח] רק בזקן ממרא פליג ר' עקיבא. וא"כ אתי שפיר בזקן ממרא [ד]לא שייך נשים כלל. אולם דבריו תמוהים, דבתוספתא דסנהדרין מבואר להדיא דבכולהו פליג. (ועי' ספרי פרשת ראה שנראה שם חסר בדפוס, וכמו שכתבתי במקום אחר בס"ד). אבל י"ל דמשום הא לא איריא. שי"ל ר' עקיבא לשיטתו ס"ל דנשים חייבות באמת בראיה, מהא דמבעיא ליה לר' זירא בר"ה ו ע"ב אם נשים חייבות בבל תאחר מדפטורות מראיה.

ומצינו לר' עקיבא בספרי ריש פרשת מטות דדרש מדכתיב "ואשה" - שנשים עוברות בבל תאחר כאנשים. וא"כ בע"כ דס"ל דחייבות בראיה, ובע"כ דיושבי חו"ל נמי חייבים, ואתי שפיר.

אך במקום אחר כתבתי בס"ד, דר' עקיבא אולי יפרש "לא יחל דברו" - היינו: לא יאחר, כמו שכתב הרשב"ם ז"ל. וע"כ לא מייתי הגמרא לפשוט מזה האיבעיא, דלדידן ס"ל "לא יחל" - לא יחלל, כנדרים פ ע"ב, והיינו רבותא דברייתא שם. עי"ש בר"ן. וא"כ י"ל דגם ר' עקיבא ס"ל דנשים פטורות מראיה, ומ"מ לעניין בל תאחר ריבה הכתוב, משא"כ לדידן. ודוחק.

עוד היה נראה דס"ל לר' עקיבא כדעת הירושלמי דבראיית פנים גם נשים חייבות. וא"כ על זה שפיר קאי "ובאת שמה" "והבאתם שמה" - [א]שאר קרבנות של נדרים.

יב. פירוש בעל הטורים

בעל הטורים בפרפראותיו כתב:

"בבוא כל ישראל" - מלא ו', ששה באים: כהנים וזקנים, אנשים ונשים, טפך וגרד אשר בשעריך.

ולא ידעתי לכוונם, מאי טעמא דוקא אלו. ואם מפני שהם נזכרים כאן בפרשה, מה חידש בזה.

אלא דבחגיגה ד ע"ב, דברייתא דערל וטמא פטורים מראיה - כר' עקיבא אתיא, דערל כטמא משוי ליה. ושם מבואר דקרא ד"ובאת שמה" "והבאתם שמה" - בקרבן ראיה מדבר. וא"כ אי אפשר לומר כן. ואפשר דכוונת ר' זירא הוא עפ"י דברי הירושלמי ריש חגיגה דמבעיא ליה באיזה מקום רואים פנים, אם בעזרה או בהר הבית. ופשיט ליה מדטמא פטור - מכלל דבעזרה. עי"ש. וזה שכתוב שפטורות מראיה, וא"כ לא שייך בנשים דאשה בעזרה מנין או בהר הבית ומשום דחייבות בשמחה - והרי יכולים לאכול גם בכל העיר, אלא דהר הבית "לפני ה'" מקרי. עי' ר"ה כז ע"א ובטורי אבן שם. ולפ"ז י"ל דר' עקיבא ס"ל דראיית פנים גם בהר הבית סגי. א"כ גם נשים חייבות, אף דפטורות מראיה. וא"כ דברי תוס' נכונים, ורק מהא דחגיגה שם לא משמע כך. ובחידושי הקשיתי על אביו במו"ק יד ע"ב דפריך ליה לרב יוסף איך דנין דיני נפשות במועד, והרי אמר ר' עקיבא שאסור לטעום כל אותו היום ומבטלים משמחת יו"ט. ותקשה ליה לאביו מדר' עקיבא בעצמו, שזקן ממרא ממיתין אותו ברגל דוקא! ולכן דנתי שי"ל דברגל דקאמר היינו בערב הרגל. וכהא דחייב לטהר את עצמו ברגל, שכתב רש"י בביצה ז ע"ב דבערב הרגל קאמר. וא"כ אז אכתי לא היו כל ישראל. אלא ודאי דרוב ישראל נמי "כל" קרי ליה. ואתי שפיר. ומיהו הכא בפרשת הקהל, דכתיב "בבוא כל ישראל", הרי כתיב בתריה הנשים והטף! י"ל דשאני הכא דגלי קרא, משא"כ בשאר דוכתי רובו ככולו. ואפשר דמדמרבה אח"כ ל"כל" י"ל דהכא לא נדרוש: "כל ישראל", שיהיה ככולו ישראל - למעוטי חציו עבד וחציו בן חורין, כמו שכתב הרב המחבר (שליט"א) [זצ"ל], דאצטריך לגופיה כפשוטו.

פרק ב – שאלת מה

ואפשר לומר דבע"כ לאו דוקא כל ישראל, מהא דנשים פטורות מראיה. והרי גם הם בכלל "וכל ישראל"! אלא דלדברי הכס"מ פ"ג [מהל'] ממרים [ה"ח] רק בזקן ממרא פליג ר' עקיבא. וא"כ אתי שפיר בזקן ממרא [ד] לא שייך נשים כלל. אולם דבריו תמוהים, דבתוספתא דסנהדרין מבואר להדיא דבכולהו פליג. (ועי' ספרי פרשת ראה שנראה שם חסר בדפוס, וכמו שכתבתי במקום אחר בס"ד). אבל י"ל דמשום הא לא איריא. שי"ל ר' עקיבא לשיטתו ס"ל דנשים חייבות באמת בראיה, מהא דמבעיא ליה לר' זירא בר"ה ו ע"ב אם נשים חייבות בבל תאחר מדפטורות מראיה.

א. קריאת פרשת המלך

מה היה קורא. כבר מבואר שבמשנה תורה היה קורא מתחילת "אלה הדברים" עד "שמע" וכו'. והנה מן התורה לית כלל מה יקרא. ואולי מדכתב "התורה הזאת" - משמע במשנה תורה הוא מדבר, וכמו "השירה הזאת". וצ"ע קצת. ויעויין ברש"י במשנה מייתי דברי הספרי שאותה קריאה ע"י המלך היתה וכו'. נ"ל דגרס בדברי הספרי כמו שהוא בספרי זוטא שהביאו הילקוט:

אחרים אומרים: משנה התורה כותב, שכן אין קורין בהקהל אלא משנה תורה בלבד.

ונאמר לפ"ז שלת"ק, דאמר: "משנה תורה, על שם שעתידה להשתנות" - אין לנו מן התורה מה לקרות בהקהל, ורק הלכה למשה מסיני שיקרא הפרשיות שנזכרו במשנה ובתוספתא, והמלך צריך לכתוב לו לשמו כל הס"ת כולה. אבל לאחרים ס"ל דנקראת משנה תורה מפני הקריאה שקורין אותה בהקהל, והוא לשון "שונין" מלשון "ושננתם". ועי' מה שכתב הרשב"ם ז"ל. וא"כ אין המלך כותב רק משנה תורה בלבד. ונראה לפ"ז דלאחרים צריך לומר אחד משני אלה: או שהיה קורא כל הספר דברים בלי שום דילוג כדברי המשנה וכמו כתיבת הספר שהוא בתומו, או להיפוך, אם קבלה בידנו לדלג בקריאה - הכי נמי בכתיבתו. אך נראה יותר כסברא הראשונה.

והנה רש"י והר"מ וסייעתו חלוקים באיכות הקריאה הנזכרת במשנה ובתוספתא: לרש"י ז"ל, אחר פרשת "כי תכלה לעשר" מדלג עד ברכות

וקללות ושוב חוזר למפרע לפרשת המלך ומסיים בה. ולהר"מ והבאים אחריו גומר מפרשת "כי תכלה לעשר" עד סוף הקללות ופוסק. ומפרשת המלך לא זכרו מאומה. ועיין תוי"ט ולח"מ. ולכאורה היה נראה לקמן דמשום דלא פסיקא להו לקרות לעולם פרשת המלך שי"ל דדוקא כשהיה מלך בישראל הוא שהיה קורא גם פרשת המלך. אבל בימי שפוט השופטים או שמפני סיבה אחרת לא היה המלך בעצמו קורא - י"ל שהיה מדלגה לגמרי. ואתי שפיר לרש"י שמה"ט היתה מאוחרת לכולן. אך לפי מה שכתבתי בס"ד בפ"א אות א' ליישב קושית המאירי על רש"י ז"ל, דמה שכתב דאין למלך מתורגמן היינו לפרשת קריאת המלך, אבל לעולם היה קוראה אחר ג"כ - א"כ נסתרו דברינו אלה.

ונראה להביא ראיה לרש"י דהיה מסיים בפרשת המלך מדברי רז"ל המובא ברש"י מלכים, שלכן נחרד יאשיהו המלך על הס"ת שמצא חלקיהו במקדש, לפי שמצאה מגוללת בפסוק "יולך אותך ואת מלכך" וגו'. ומה כל החרדה הזאת? והלא י"ל שנשאר כן גלול מאז קראו בתורה פרשת הקהל בשמיטה שלפניה; ורש"י לשיטתיה בב"ב יד ע"ב ד"ה ספר עזרה שכתבו משה: "ובה היו קורים בעזרה פרשת המלך בהקהל". א"כ הרי נסתיימה הקריאה בקללות! אלא ודאי דהיה מסיים אחרי זה בפרשת המלך. וא"כ אז, שנמצאה מגוללת בדרך נס לפורענויות רח"ל, או שבשגגה עשו אז שלא כהלכה ולא סיימו בפרשת המלך לאות שלא יהיה עוד מלך בישראל - ולכן יפה חרדו לראות פרשה זו מגוללת לפנייהם בהימצאו. ורק לתוס' שם (וג ע"ב) ד"ה ועשה, דספר עזרה לתחילתו נגלל - אי אפשר לומר כן. אך לרש"י לשיטתו שם (יד ע"ב) דמתחילתו לסופו נגלל, ולמסקנא דכרך ב' פורתא וכדכתיב לעיל - י"ל שפיר שהיה מגיע עד ברכות וקללות או פרשת המלך. ומיהו יש לדחות, דהא כתב רש"י שם דכהן גדול נמי היה קורא בה, א"כ הו"ל להיות מגוללת בקריאת הכה"ג ביוה"כ שלפניו ולא בהשמיטה שלפני כמה שנים, וא"כ אין ראיה לזה. אך נראה דרש"י ז"ל דייק לכתוב פרשת המלך בהקהל וכהן גדול ביוה"כ ולא כתב להיפוך, דהא כהן גדול כל שנה היה קורא, אלא דס"ל לרש"י דקריאת הכהן הגדול אינו מן התורה רק מדרבנן, ע"כ נקט קריאת הקהל שהיתה גם

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

בבית הראשון וכהן גדול בבית שני. וא"כ לא היתה קריאת כהן גדול בימי
יאשיהו עדיין. ואתי שפיר רש"י ז"ל לשיטתיה כפתור ופרח ת"ל.¹⁰

אך להר"מ ז"ל **שלא כתב פרשת המלך** אתי שפיר בפשיטות. אלא **זנראה**
ברור שחסר בדברים, דהא משנה שלימה שנינו כן באגריפס המלך. ועי'
בתוספתא שמבואר שם דלת"ק:

קורא מתחילת "אלה הדברים" עד "שמע", "והיה אם שמוע",
"עשר תעשר", "כי תכלה לעשר", (והיינו בודאי ע"י דילוג, כדתנן
במתני'). ורבי אומר: לא היה צריך להתחיל מתחילת "אלה
הדברים" אלא: "שמע", "והיה אם שמוע", "עשר תעשר", "כי
תכלה לעשר" ופרשת המלך - עד שגומר את כולה.

ומשנתנו נכללת מדברי הת"ק ודברי רבי. וברכות וקללות לא הוצרך לפרש,
כיון דמסיים שגומר את כולה, דכל הספר קאמר. ואתו שפיר גם דברי הר"מ
ז"ל. ואולי חסר שם כמו שגם בסיפא נראה חסר עיין שם.

ב. חתימת הברכות

בענין הברכות, לא ביאר הר"מ ז"ל **שבסוף הברכות היה מסיים ברוך אתה**
ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם, וכמבואר בתענית פ"ד. וכבר העיר
הגאון מנחת חינוך בזה שהר"מ סמך על מה שכתב פ"ד מתענית, עי"ש.

ג. כריעה ועניית אמן בברכות

מספקא לן אם באלו הברכות היה כורע בתחילה ובסוף כל ברכה וברכה
לבר קפרא או כולם בכריעה לריב"ל כמו בתפילות העמידה שבכל יום
בברכות לא ע"א-ע"ב. (וכן יש להסתפק בשל כהן גדול ביוה"כ). ויש לחלק
דבתפילה המיוחדת שאני.

10. הערת האדר"ת: דברי רש"י שם סותרים קצת למה שכתוב במלכים ב כב, שמצא
יאשיהו ספר תורה מגולל בפס': "יולך אותך ואת מלכך", ומאי כולי האי? אולי היה
כן מגולל מקריאת ההקהל שלפניה שמסתיימת בפרשת ברכות וקללות! ולתוס' ב"ב
יד ע"ב דספר עזרה לתחילתו נגלל - אתי שפיר, אבל לרש"י עצמו לא אתי שפיר,
עי"ש. ויהי' ראי' מזה שלא לגלול בדבר פורענויות כמו שאין מסיימין.

זכר למקדש - מצות הקהל

אחר כל הברכות עונה בעצמו ג"כ אמן. כן כתב הר"מ פ"א מברכות הי"ח, והוא פשיטתו שם.¹¹ ויש חולקים בזה.

ד. לשון ונוסח הברכות

הר"מ ז"ל כתב שגם הברכות היו בלשון הקודש כמו הקריאה. ולא מצאו נושאי הכלים מקור לזה. ועיין במים חיים להפר"ח ז"ל. ואולי בנד"ד תקנת חז"ל הוא כן. שאינו בדין שהקריאה הקדושה במקום המקדש לעם הקדוש במעמד קדוש וביום קדוש יהיה בלשון הקודש, והברכות לזה יהיה בלשון חול.

לכאורה נ"ל שהיה מברך מתחילה "אשר קידשנו במצוותיו וציונו על קריאת פרשת הקהל" וכיוצא בזה, וגם "שהחיינו", או לקרוא לבד ברכות התורה כדרך שמברך כל יחיד בבית הכנסת. ואפשר שהיה די בברכות התורה הקבועות לבד. וגם השומעים לא ברכו ברכה כזו, והם היו יוצאים בברכתו אף שחלוקים הם: זה לקרות ואלו לשמוע. ואולי גדול השומעים הוציא כל העם בברכה מיוחדת להם לבד. (וברור בעיני דעל מצות ראיה היו מברכים כל אחד כל הבא לעזרה קודם שנכנס, ברכת המצוה עם "שהחיינו", דמי גרע רא' מלולב וכיו"ב?! וצ"ע). ובמקום אחר הארכנו בכל כיוצ"ב בס"ד).

ה. הקריאה ופירושה

נראה לי לפי הרשב"ם, שמפרש משנה התורה שבפרשת המלך: "פתשגן אורייתא", והוא מלשון "ושננתם", והוא מפני קריאת הפרשיות בעת ההקהל וכמו שכתבתי לעיל [אות א] בס"ד - אפשר שהיה מבאר התורה בפירוש מבואר עפ"י תורה שבע"פ. ואתי שפיר "לשון למען ילמדו ולמען ישמעו". ואתי שפיר מה שאמרו "נשים לשמוע" ולא "ללמוד", ודוק. ואולי זהו כוונת התוספתא סוטה דמסיים: "ודרשות נדרשות בה וגו' עד סוף". ועיין שם בפירוש מנחת בכורים, וצ"ע.

11. הערת האדר"ת: דעת הרמב"ם פ"א מברכות [הי"ח] שאחר גמר הרבה ברכות צריך לענות אמן על ברכת עצמו, א"כ גם המלך ענה אמן בסופם. וכן גם הכה"ג ביום הכיפורים לאחר קריאתו.

ולא רחוקה היא השערתי מאז, שמגילת קוהלת חיברה שלמה המלך עליו השלום לקרותה אז. וזו שם "קוהלת", והיינו בביאור התורה שקרא, ועשאו אח"כ ספר בפני עצמו. וכן מצאתי אחרי זמן רב בספר מנורת המאור, אלא שדבריו מפליאים.¹²

ו. שיטת היראים והסמ"ג בקריאה

בספר יראים [מצוה רפט] כתב:

מתחילת "אלה הדברים" עד שמגיע לפרשת "שמע", "והיה אם שמוע", "עשר תעשר", "כי תכלה לעשר", ופרשת המלך, עד שהוא גומר כל הפרשה.¹³

ונראה פשוט שחסר בדבריו מלות "ומדלג עד", כמובן. ואח"כ צריך לגרוס: "חוזר למפרע לקרות פרשת המלך". ואמנם מה שכתב "גומר כל הפרשה" - אולי הכונה כל פרשת שופטים או פרשת המלך לבד קאמר, אבל זה פשוט הוא. ועי' מה שכתבתי סוף אות א'. ואולי צריך לגרוס גם בתוספתא כביראים. אך מברכות וקללות לא הזכיר כלל.¹⁴

12. הערת האדר"ת: בספר המנהיג בהל' חג סוכות סי' נז כתב, שקורין קוהלת בשמיני עצרת, שכן קראה שלמה המלך ע"ה בפרשת הקהל בחג הסוכות. ועי' ביתר ביאור בספר מנורת המאור סי' קנ"ג, ומקורם ממדרש רבה ריש קוהלת עי"ש. ולי נראה שהיה מכוון לקרות בשמיני עצרת כדי שלא להוסיף על מצות הקהל, רק מה שאמרה תורה כפי קבלת חז"ל. אך ביום שמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו אין כאן בל תוסיף, אחר שכבר עבר זמן המצוה.

13. הערת האדר"ת: בגוף הקריאה שינוי נוסחאות בזה. עיין במשנה שבירושלמי, הגירסא: "עשר תעשר", ו"כי תכלה לעשר", ברכות וקללות, עד שגומר. א"כ כלשון היראים וסמ"ג. ומה שכתב התוי"ט שהרע"ב מפרש שלא כרש"י - תמוהים דבריו.

14. הערת האדר"ת: עיין רש"י, מה שכתב שקוראים פרשת המעשרות מפני שהוא שנת אסיף. ותמה הגאון ר' בצלאל הכהן ז"ל בהגהותיו [מראה כהן סוטה מא ע"א] דהא בשביעית ליכא כלל תרו"מ. וי"ל נפק"מ בפירות חו"ל שנכנסו לא"י למ"ד פ"ב דחלה שחייבין בתרו"מ עכ"פ מדרבנן או פירות שדות אינם יהודים. אלא שדבר זה לא היה שכיח כ"כ בהיות מלך בישראל וכל הארץ היתה מיושבת. וכבר קדמו התוי"ט,

פרק ג – שאלת מתי

א. קריאה בלילה

שנינו [סוטה מא ע"א]: "במוצאי יו"ט" כו', יעויין שם בהרחבה. **ומסתפקנא אם גם בלילה היא זמן הקריאה**, דהא לא כתיב בכאן "יום" שנמעט לילה, או י"ל מדכתיב "בבוא כל ישראל לראות" - צריך זמן ראייה, שהוא ביום, כדממעטינן בציצית מדכתיב "וראיתם אותו". עי' מנחות מג ע"א-ע"ב ובמו"ק ח ע"א וכמה מקומות. אלא שי"ל דגם במצות ראייה אפשר דהיו יוצאים גם בלילה, מדכתיב "לראות" והוא להתראות לפני השי"ת, והרי לפניו ית' לילה כיום, כחשכה כאורה! ואמנם י"ל לפי הדרש "כשם שבא לראות כך בא לראות" - א"כ דרשינן נמי קרא לראות ג"כ, א"כ י"ל דאין יוצאין בראיה בלילה. אבל בהקהל, דכתיב "לראות" בלבד, אפשר דגם בלילה יוצאים. אך כיון דגמר "ראיה" "ראיה" - אי אפשר בהקהל באופן אחר מבראייה ואינו יוצא בלילה. ועי' רש"י ותוס' סוכה מח ע"א, וחגיגה יז

והביא טעם הירושלמי שע"י שיצאו משביעית לשמינית - שלא לשכוח תורת המעשרות. ולפ"ז י"ל דבשביעית השביעי, שהיא שנת היובל, לא שייך טעם זה! וי"ל שלא היה קורא אז באמת פרשת המעשרות. ואפשר שלא היה כלל אז מצות הקהל, מדתנן: "בשמיני, במוצאי שביעית" - אלמא תרתי בעינן, ושנת היובל לאו שמינית מיקריא. אלא דלר' יהודה בערכין יב ע"ב, דשנת היובל עולה לכאן ולכאן, שפיר יש לומר דגם בשמיטה האחרונה נהגו, משא"כ לחכמים.

הסמ"ג כתב ברכות וקללות, אבל מפרשת המלך לא כתב כלל, כדעת הר"מ ז"ל. עיין לעיל סוף אות א'.

ואתי שפיר בזה דקדוק התוי"ט למה תנן כלל "בשמיני", כיון דלא סגי לי' בלא במוצאי שביעית, די"ל משנתנו כחכמים דר' יהודה, ודינא קמ"ל. אך צ"ע דבתורה כתיב "במועד שנת השמיטה" ולא נזכר שמינית כלל. ועי' ג"כ תוספות ר"ה ט ע"א, דסתם משנה דשם כר' יהודה. (ועי' מה שכתב המהרש"א על דברי התוס' ד"ה מצוה צ"ל משנתנו כר' יהודה דסנהדרין פ"ב, אלא שדבריו אינם מוכרחים, ואין כאן מקומו). ודקדוקו של התוי"ט י"ל כמו שכתב המחבר שאולי טמנו רבנו הקדוש ברמז דגם ביו"ט האחרון יכולים להשלים מצות הקהל. ועי' בקול הרמז, מה שכתב עפ"י דברי רש"י בפירוש התורה, עי"ש.

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

ע"ב, ור"ה ה'ע"א, מה שנאמר שם דלא צריך קרא דביום הרי הוא חייב ליראות בעזרה, משמע דאי אפשר בלילה.

ועי' ר"ה ז' ע"ב:

והרי רגלים דלא חיילי מאורתא וקחשיבו! ומשני: כיון דצריך לאתויי - מעיקרא מחייב וקאי.

ועי"ש ברש"י, דלמיחל בל תאחר - מאורתא נמי חייל. שוב מצאתי בספר מנחת חינוך במצות ראייה שכתב בפשיטות שיוצאין בלילה. ומאפיסת הפנאי לא עיינתי על כל דבריו שם. ועי' רש"י ר"ה ה' ע"א שכתב דביו"ט לא צריך קרא שחיובו לראות בעזרה ביום, משמע דאי אפשר בלילה. ואפשר דר"ל להקריב קרבן ראייה שצריך לעמוד על הקרבן כתענית כו' ע"א וסוטה ח' ע"א. ועי' רש"י סוכה, והא צריך להקריב גם קרבן חגיגה ושמחה! וצ"ע קצת, תוס' שם ובכמה מקומות.

ב. שעת הקריאה

מספקא לי באיזה זמן היה: אם תיכף בבוקר יום חוה"מ או לאחר הקרבת תמיד השחר שהיה קודם לו משום תדיר ומקודש, ואולי גם אחר המוספים, או גם אחר כל גמר עבודות היום כולם, אחר שהושלמו כל הקרבנות, גם נדרים ונדבות, כדי שיהיו כל הכהנים והעם פנויים לשמוע, והכי מסתברא.

ג. מצות ראייה במעמד הקהל, זמן הקהל בדיעבד

מיבעיא לי, מי שלא קיים מצות ראייה באותו החג עדיין, אם הוא מקיים בביאתו לשמוע פרשת ההקהל ומקריב הוא את עולתו ע"י ביאה זו, או שאין עושין מצוות חבילות חבילות וצריך ביאה מיוחדת לראיה ואחרת להקהל. ואם נאמר דזמן ההקהל מן התורה הוא ביום השני של החג, נראה ודאי דצריך ביאה מיוחדת לזה. והוא עפ"י דברי הר"מ ז"ל פ"א מחגיגה, שכתב דעיקר מצות ראיית פנים הוא ביו"ט ראשון של חג, ואם לא הוא פושע. ונ"ל שמקורו טהור מסוגיא דידן, דכתיב: "בבוא כל ישראל לראות - באתחלתא דמועד". והיינו כשכבר קיימו מצות ראייה ביום ראשון שלפניו וקיימו כולם מצות הבאת עולת ראייה - אז למחרתו, כשכולם פנויים, שהקריבו ביום הראשון עולת ראייה ושלמי חגיגה ושמחה שנאכלים לשני

זכר למקדש - מצות הקהל

ימים ולילה אחד, ואז אינם צריכים להקריב ביום הקהל, כמו שכתב התוס' פסחים ע"א, ע"כ אז עליהם לבוא למקדש ה' לשמוע פרשת הקהל.

אמנם לרש"י ז"ל בסוגיין המצוה ביום הראשון של חג. וא"כ י"ל דאה"נ שמקיימין מצות הראיה בביאתם להקהל, והקרבת יקריבו אח"כ, ויהיה זה בין שני תמידים, וצ"ע. ולתוס' מן התורה היא ביום השני.

ואיך שיהיה, לפי מ"ד בחגיגה ז ע"א דכל אימת דמתחזי ברגל מקריב עולת ראיה - א"כ כל השומע פרשת הקהל יהא חייב להקריב עולת ראיה. אלא שי"ל דביאתם למצוה אחרת שאני וכה"ג ביומא מו ע"ב. וכן משמע, דאל"כ כשלא יקריב לחגיגתו ושמחתו רק בימים האחרים ויבוא בעצמו יתחייב להביא עולת ראיה מחדש.¹⁵

15. הערת האדר"ת: יש לפשוט מה שנסתפקתי אם יכולים לצאת מצות ראיה בעת ההקהל מהא דחגיגה ח ע"א, דכל עת שבא לעזרה בכל ימות החג חייבין בקרבן ראיה. ולפי"ז יתחייבו כל הבאים להקהל בקרבן ראיה מחדש. אלא ודאי משום דביאתו לעזרה הוא לקיים מצות הקהל ולא ראיה, וכהאי גוונא ביומא מו ע"ב. דאל"כ מי שמקריב חגיגתו ושמחתו בחוה"מ יתחייב ג"כ בעולת ראיה שנית. אמנם לפי מה שכתב אאמו"ר הגאון זצ"ל ליישב קושיית הטו"א על רש"י מגילה ה ע"א, למה נקט טעמא דטף, עי"ש.

דרש"י ס"ל דדחיקה הוא על ראיית פנים, דלא אפשר כיון דיש בימה וגם הקהל בו ביום, ויתעכב הראיית פנים מכמה אנשים מפני דחיקת העזרה ליום שני. משום הכי קבעו הקהל ביום הראשון של חוה"מ. אבל היכא דחל יום א' דחוה"מ בשבת - קשה, אמאי מאחרין ליום ב' דחוה"מ? יעשו הקהל בשבת! מאי אמרת? משום דחיקה!! בשני ימים ליכא דחיקה כ"כ, דהרי בשאר שנים סגי בשני ימים הראיה ביום טוב ראשון והקהל ביום א' דחוה"מ, וסגי לראיה יום א' לבד היכא דליכא בימה. השתא דאיכא בימה ביו"ט ראשון מ"מ בהדי יום א' דחוה"מ תסגי גם אם יהי' בימה. ע"ז משני, משום דלא אפשר להביא טף, וביו"ט ראשון לא יוכל להיות הראייה משום בימה ומשום הקהל, דהרי מחמת ההקהל לא יהיה להם פנאי לראי' ולא יוכלו לקיים בזמן קצר כזה היכא דיש בימה דחוקה. ע"כ ידחה ליום שני הראיה, וזה לא דחינן. מוטב לדחות הקהל ליום ג' מלדחות הראיה ליום ב'. ע"כ דברי קדשו.

הרי פשיטא לי' למר אבא הגאון ז"ל שאין יוצאים מצות ראית פנים בעת הקהל!
אמנם לדעת הרמב"ם פ"א מחגיגה, עיקר מצות ראיה הוא דווקא ביום ראשון.

ו"ל שיש תשלומין כל ימות החג אם לא קראוהו ביום השני, אולי אף בשמיני עצרת.¹⁶ דנהי דכתיב "בחג הסוכות" - מ"מ גם הוא בכלל, וכמבואר בסוגיין. ומ"מ אהני "בבוא כל ישראל לראות" שלכתחילה בזמן חיוב הראיה היא מצוה להקדימו. אבל מכיון שאם לא ראה פנים ביו"ט הראשון משלים גם ביו"ט האחרון, כחגיגה ז' ע"א - א"כ גם אז עדיין זמן ראה היא, ולכן גם זמן ההקהל גם אז בדיעבד. ואולי דמ"מ לא קרינן ביה "בבוא כל ישראל לראות" על שעת דיעבד. (ודוחק לומר, "כל" - גם מקצת משמע לחד מ"ד, עי' בכורות ג' ע"א ובכמה מקומות, דאינו ענין לכאן). ועי' טו"א, והובא גם בספר מנחת חינוך, דעד חצי הרגל המצוה.

ואפשר דמהאי טעמא תנן במשנתנו: "במוצאי יום טוב הראשון של חג בשמיני", ומוקי לה בגמ': "בשמינית". דמ"מ מרמז לן רבנו הקדוש דגם בשמיני של חג שפיר דמי.

ד. קריאה בשבת וביו"ט

הל יום שני של חג בשבת - מאחרין אותו למחרתו ביום שלישי של חג: משנה פ"ב דמגילה. ובירושלמי שם נחלקו אמוראי בטעם הדבר. ויעויין בדברי הר"מ והראב"ד ז"ל.¹⁷

והטו"א הרבה להקשות עליו. ולכאורה מההיא דסוטה מ"א משמע כדבריו ז"ל. ולפ"ז יש לעיין טובא בתירוצו של אאמו"ר זצ"ל. ובעיקר החקירה, אף כי מצות ראי' היתה בעזרת ישראל ומצות הקהל בעזרת נשים - אולם כבר כתבנו שבימי מלכי בית דוד שהיו יכולים לישב בעזרה הוה באמת גם הקהל בעזרת ישראל.

16. הערת האדר"ת: באותו ענין נסתפקתי אם שייך תשלומין בהקהל כמו בראיה. ולכאורה נ"ל דמהני, וכדילפינן בגז"ש בהקהל מראיה. אך לפ"ז קשה על תוס' והרמב"ם דס"ל דעיקר מצות הקהל הוא ביום ב' ולא ביום א', והרמב"ם הרי ס"ל דעיקר מצות ראה רק ביו"ט ראשון.

17. הערת האדר"ת: אולי יש לומר טעם שלא הי' ההקהל ביו"ט, שבודאי היו שמחים אה"כ הרבה לכבוד החג, וביחוד לכבוד המלך הקורא. ע"כ יש חשש שידחו יו"ט מרוב שמחתם. וכמו החליל של בית השואבה אינו דוחה גם יו"ט.

ודברי הרמב"ם ז"ל סוף הל' לולב שכתב שבחג הסוכות היו שמחים שמחה יתירה ממה שכתוב 'ושמחתם לפני ה' אלוקיכם', מלבד שלא הזכיר כלל משמחת בית

וברש"י מגילה ה' ע"א **פירש דבשבת לא, משום דאי אפשר להביא הטף.** והקשה הטו"א ע"ז דלשיטת רש"י עצמו הרי מותר עכ"פ הוצאה גם שלא לצורך, והכא לצורך מצוה גם לתוס' שרי, והו"ל למימר מפני הבימה. ועוד הקשו, דקודם שנפרצו פרצות בחומת ירושלים גם בשבת היה מותר להביאם. עי"ש באריכות.

ואאמור"ר הגאון ז"ל כתב ליישב, דבלא זה קשה: הרי קיי"ל "חי נושא את עצמו", כמו שאמרו בשבת צד ע"א, דבאדם גם רבנן מודו לר' נתן. אלא ודאי דמ"מ מדרבנן אסור, וככל פטורי דשבת פטור אבל אסור. וא"כ גם קודם שנפרצו בה פרצות אסור מדרבנן משום דלא עירבו, וכדאיתא בעירובין קא ע"א. ואפשר דקושייתו דמ"מ לשתרי, [ד]הוי תרי דרבנן. ע"כ דברי קדשו. (ועוד תירוץ נחמד ע"ז בחידושי זצ"ל).

ולי, בנו ותלמידו, לא אתי שפיר להטו"א עצמו דמגילה ט ע"ב, דלא שאני ליה בין חד דרבנן לתרי דרבנן. א"כ מיושבים דברי רש"י, דשפיר י"ל דגם רש"י הכי ס"ל.

ומיהו, כ"ז הוא רק לפי הסברא שהטף הם הראויים קצת לחינוך מצוות. אבל אם נאמר דהם גם יונקי שדים ועוללים, שצריכים לישאם על ידיהם ואינם יכולים להלוך בעצמם - בדידהו לא אמרינן כלל "חי נושא את עצמו", ואסור בשבת. ועי"ש בתוס'. והקשה הטו"א שפיר.¹⁸

בדברי רש"י מגילה ה' ע"א גירסא אחרת: **יו"ט האחרון** - צע"ג איך בא טעות כזה נגד הגמ'.¹⁹ וביותר תמוהים דברי המנורת המאור. עי"ש. וביותר מה שכתב שהיה אז זמן שמחת בית השואבה.

השואבה מפני ניסוך המים כמבואר במשנה ותלמוד - עוד דרש דבר זה מהך ד"ושמחתם" שלא ידענו מקורו. ובירושלמי פ"ד דר"ה וסוכה נחלקו תנאי אם בשמחת לולב או בשמחת שלמים מדבר, אבל משמחה יתירה לא דיברו כלל. ואולי ס"ל דעיקר השמחה משום חג האסיף שאז נידונין על המים והיינו שמחת לולב.

18. עי' דרוש האדר"ת בענין "הקהל" שהרחיב בסוגיא זו.

19. הערת האדר"ת: **תמוהים לי דברי רש"י** מגילה ה' ע"א, **שכתב ביו"ט האחרון**. וזה אינו, כמבואר בגמ', ועי"ש ברש"י שבר"י"ף.

פרק ד – שאלת איפה

א. קריאה בעזרת ישראל ובירושלים

תנינן שבעזרת נשים היה קורא. ולכאורה היה נראה דגם בעזרת ישראל היה מותר לקרותה. ואף שלא הורשה לבא שם, כמו שכתב רש"י קידושין נב ע"ב. ומבואר כן להדיא בירושלמי ספ"ה דמעשר שני, ולא קשיא קושיית תוס' עליו. - מ"מ י"ל דהו"ל כמו לעמוד על קרבנותיהן שמותר להם לכתחילה, כמו שנאמר בסוטה ח ע"א, ועי"ש בתוס' קידושין. וכן משמע מלשון הכתוב "בבוא כל ישראל לראות", דמשמע בזמן ובמקום שמקיימים מצות הראיה שהיא בעזרה, כמו שכתב הר"מ פ"א מחגיגה. והוא תלמוד ערוך בירושלמי פ"א דר"ה ומדכתיב קרא "זבאת שמה" "והבאתם שמה" - למעט טמא שאינו ראוי לביאה. עי' שם ומה שכתבתי שם בחידושי בס"ד.

ובספר מנחת חינוך רוצה לומר שגם בירושלים היו מקיימין, רק שקבעוה בביהמ"ק. וממילא דהוכרחו לאחר מפני הבימה שלא לדחוק את העזרה. ובעניותי נ"ל דבמקום מצות ראיה הוא מצות ההקהל, ועזרת נשים סמוכה לעזרת ישראל. משא"כ בתוככי ירושלים, דלא שייך כלל ע"ז "בבוא... לראות". ודוחק לומר דרק לזמן ראיה קאמר. וצ"ע. ותו, דלמה יאחרו מפני זה מצות ההקהל גם יום אחד? יקרא כשחל בשבת בהר הבית עכ"פ, שהוא מקום כר נרחב שהחזיק גם אוכלוסי אנשים של ששים ריבוא, ברכות נח ע"א! וגם היה מקורה, כמו שאמרו בירושלמי תענית פ"ב. משא"כ ביהמ"ק, כמו שאמרו במדות פ"ג, דבודאי יותר טוב במקום מקורה מפני הגשמים, אף שהוא סימן קללה בחג - מ"מ למיחש מיבעי! אלא ודאי דעיקר מקומו בביהמ"ק במקום המקודש מכל.²⁰

וני"ל שקבעו חז"ל לקרוא בעזרת נשים מפני כבוד המלך כדי שיקרא מיושב, דכבודו גדול הרבה. וראו רז"ל מפני זה לקבוע מקום הקריאה מעט בשינוי מכפי הנראה בתורה שהוא במקום הראיה בעזרת ישראל משום כבודו, שהרי כבודו מכריע נגד כבוד כל ישראל. דהא קי"ל במגילה כא ע"א, דאין

20. הערת האדר"ת: באיזה מקום היה. עיין בתוספתא, דלר' אליעזר בן יעקב קרא בהר הבית, ומייתי קרא דעזרא. ובגמ' מייתי לה לקריאת כהן גדול.

זכר למקדש - מצות הקהל

קורין בתורה בציבור מיושב מפני כבוד הציבור, ואילו המלך קרא מיושב. וכבודו ואימתו חובה גדולה ויתירה על כל ישראל, וכמו שהחמירו ז"ל במקומות הרבה (עי' זבחים קב ע"א, ובשמות רבה, וביותר במכילתא פרשת בא). ועיין מה שכתבתי לעיל פ"א אות א' בס"ד בשם המאירי. וי"ל דאה"נ בזמן שהיו מלכי בית דוד לישראל והם קראו, או בזמן שלא היה כלל מלך לישראל והגדול שבישראל קרא, ואז לא היה כבודו מכריע כבוד הציבור וקורא עומד – י"ל שאה"נ בעזרת ישראל היה קורא.

ונשים מותרות לבוא לשם כמו לצרכי קרבנותיהן וכסוטה ונזירה וכדו', תוס' קידושין שם.²¹

והמאירי כתב שבעזרת נשים היה קורא, שאלמלא כן לא היה אגריפס יושב, שהרי אין ישיבה בעזרה. ודבריו אינם מוכרחים קצת, דהא באמת מחל על כבודו ועמד.

ב. מקום המעמד והעמדת עצים במקדש

והנה בירושלמי מגילה נחלקו אמוראי בטעם דיחוי ההקהל למוצאי יו"ט: אם מפני הבימה שאי אפשר ביו"ט, או משום "לא תטע לך אשרה כל עץ", או מפני התקיעות והחצוצרות, או משום שלא לדחוק את העזרה.

ונראה דלמ"ד משום "לא תטע... כל עץ" – ס"ל דגם בהר הבית אסור, וכדעת ר' אליעזר בן יעקב בתמיד כט ע"ב, וא"כ גם בעזרת נשים אסור. ואינך אמוראי ס"ל דאין איסור רק אצל מזבח ה' ממש, שלכל היותר הוא

21. הערת האדר"ת: במה שנאמר בחגיגה ג ע"א: א"ל ר' יהושע, מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני... – נראה דתליא, אם נשים חייבות לשמוע – א"כ מותרים לבוא בעזרה ממש. וי"ל [דר' אלעזר בן עזריה] לשיטתו בירושלמי שלהי מע"ש [פ"ה ה"ג], שם אמרו דאי אפשר לומר דמעשר שני לכהנים, מדכתיב: "ואכלתם אותו בכל מקום", דמרבה אפילו בבית הקברות. ור' אלעזר בן עזריה ס"ל שם, אפילו בעזרה. ואמרו לו: אשה בעזרה מניין? ורק לצורך שאני. א"כ י"ל דאם לשמוע מותרות, ורק שלא לצורך שאני דאסורות, ור' אלעזר בן עזריה לשיטתו! עוד י"ל דתליא בפלוגתת רב כהנא ורבא בבכורות כו ע"ב, עיי"ש ובמה שכתבתי שם בס"ד בענין עורבא פרח.

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

גם עזרת ישראל ולא בעזרת נשים, וע"כ הוצרך לטעם אחר. ואפשר דאיך מ"ד נמי ס"ל דאין האיסור רק בעזרת הכהנים. ורק דס"ל דמצד הדין שם היתה גם הקריאה וכדברינו. (ויותר נראה דאינך אמוראי ס"ל דהלאו הוא רק כשבונה בנין לקביעות ולא לאקראי לזמן קצר. ואתי שפיר הך דערכין ג ע"ב, דס"ד שיעשו הכהנים סוכות בעזרה. ויעויין ילקוט על הפסוק "לא תטע" בשם הספרי זוטא, דמרבה גם סוכות, והיינו לכהנים לאכילת לחם הפנים. ועי"ש בספר פני יהושע ואין כאן מקומו).

ג. קריאה על הבימה

ועי' תוס', מה שהקשו על רש"י, **מנא לן כלל לבימה מן התורה.** ובאמת גם עליהם תשוב קושיא זו. ועי' ט"ז או"ח סי' תרס"ה. ועי' בפנים יפות פרשת וילך, מה שכתב ליישב. ולולי שאיני כדאי נגד רבותינו ז"ל הו"א דאה"נ שהיא מן התורה. **והלימוד לזה הוא מדכתיב "למען ישמעו" – מכלל דכל הבאים צריכים לשמוע. ואי אפשר להשמיע לכל העם אם לא שיעמוד במקום גבוה מכולם,** וכמבואר בתוספתא מכמה פסוקים שמובאים שמה. (וקצת תמוה לי שלא הובא מקרא מפורש ביאשיהו המלך במלכים ב כג, ג: "ויעמוד המלך על העמוד ויכרות את הברית" וגו'. ובדבה"י ב סוף פרק לד: "ויעמוד המלך על עמדו" וגו').

ונ"ל שבפירוש רש"י על התורה [דברים לא, יא ד"ה תקרא את התורה הזאת] חסר מלת "באזניהם" אחר מלת "הדברים". והוא ציון על התורה, שכתוב "באזניהם" – שהפירוש, לקרות על הבימה למען ישמעו כל העם. וכמו שתרגם אונקלוס ג"כ ע"ז: "ותשמעונו". – ואי אפשר להשמיע לכל השומעים בלא בימה. וזה שכתב "במסכת סוטה". וזולת זאת אין המשך לדברי רש"י שם.

ד. מקום הבימה והעם

ונ"ל עוד ממה שלא נזכר שהיה שם תיקון גדול כמו בשמחת בית השואבה סוכה פרק ה (נא ע"ב), (מלבד שי"ל שכיון שהיה ביום ובעת שהיו שמחים, שאני) – י"ל שהמלך היה יושב על הבימה באמצע העם במקום שהיתה מסתיימת עזרת ישראל ומתחלת עזרת נשים. וכהנים היו עומדים בעזרה

זכר למקדש - מצות הקהל

שלהם וישראלים בשלהם ונשים בשלהן, עי"ש. והמלך באמצע משוך מן הצד פניו כלפי כל העם, וממילא היה הכל על מקומו בא כדת וכהלכה.

ה. ראייה נוספת לקריאה בעזרה

ועי' בדברי המאירי מגילה ה ע"א [ד"ה המשנה השלישית] שכתב בטעם הירושלמי שלא לדחוק את העזרה, שגם אח"כ לא היתה העזרה מחזיקתם אלא בדרך נס. ודבריו אמיתיים מהא דפסחים סד ע"ב, דהפסח נשחט בשלש כתות, ונעלו או ננעלו דלתות העזרה. ועי"ש בגמ' מעובדא דפסח מעוכין. ואף כי ההקלה היה בעזרת נשים שהיתה ג"כ כגודל עזרת ישראל - מ"מ הרי היו רבים מאד מהפטורים בפסח עם טף וגרים, וכולם ביחד. א"כ ודאי שהיה בדרך נס נפלא מאד. ואי ס"ד כדברי המנ"ח דגם שלא בביהמ"ק מתקיימת המצוה, למה יתקנו חכמים בעזרה דוקא ולסמוך על הנס? ומכ"ש לרבא דאין סומכין על הנס. ועי' ירושלמי פ"ה דיומא. אלא ודאי דדוקא בעזרה.

פרק ה - שאלת איך

א. תקיעת החצוצרות

איך נתקבצו כולם במקום המקדש. מבואר בתוספתא סוטה פ"ז מ"ח:
"הכהנים היו תוקעין בחצוצרות" כו'.

ובספרי פרשת בהעלותך לפי גירסת הילקוט שם, גם בעלי מומין כשרים לזה. ופשוט הוא, שהרי התקיעות היו בכל ירושלים, ואיזה עבודה היא חוץ למקדש שיפסלו בעל מום לזה? **ובודאי גם זרים היו כשרים לזה**, ורק שהם החזיקו במצוה זו לחשיבותם, והם המחצצים במועדים ועל הקרבנות. (ומה שכתב שם בספרי "וביזה" כ בויבל" - וצ"ע קצת, דהא גם כל יחיד חייב בתקיעה זו כמו שאמרו בר"ה ל ע"א! וא"כ למה לי כהנים כלל? ועי"ש ט ע"ב ברש"י ז"ל. ויש ליישב, ואין כאן מקומו). ועי"ש בתוספתא סוטה. וקצת חידוש שהר"מ והחינוך לא כתבו דבר זה בביאור. ודע, דבתוספתא צריך לגרוס "אמר" במקום "אמרו".

ב. הכנת הבימה

הרמב"ם כתב [בהל' חגיגה פ"ג ה"ד]:

מביאים בימה גדולה כו' ומעמידים אותה באמצע עזרת נשים וכו'.

משמע מלשונו שהיתה מתוקנת כבר מעיו"ט, ורק שבעזרה קובעים אותה ביו"ט. ונ"ל דאזיל לשיטתיה שכתב דאינו דוחה יו"ט מפני התקיעות והתחנות, ולא כתב משום הבימה. דכיון שהיתה מתוקנת כבר מערב יו"ט, וא"כ אינם בונים כלל ביו"ט, ורק ההבאה, שאסור בודאי להעתיק בימה גדולה כזאת ממקומה משום עובדין דחול, עי' ספ"ק דביצה יד ע"ב - י"ל דאין שבות במקדש בכה"ג גם בהר הבית. ע"כ כתב משום התקיעות.

ועי' תוס' שהקשו הרבה על רש"י ז"ל. ונראה דלשיטתייהו אזלי בעירובין קג ע"ב. עי"ש בתוד"ה והעליון, דלרש"י ס"ל דבנין גמור גם בכלים אסור בשבת, ולתוס' הוא רק משום שבות.

בענין הבימה עי' רש"י ותוס' מגילה.

ג. העליה לבימה

כתב הר"מ [חגיגה פ"ג ה"ד]: "המלך עולה ויושב עליה". והחינוך כתב: "הולך ויושב עליה". ונראה לי שהיו עושים כבש שיעלה על הבימה. ויותר נראה שלחביבת המצוה הקדושה והקורא האהוב והרצוי אל כל העם, היו מנשאים אותו עד הבימה. וכן הדור לו.

ד. קבלת ספר התורה

וקיבלו כשהוא עומד, ואם רצה יושב [רמב"ם חגיגה פ"ג ה"ד]. תמוה קצת דזה לא מצינו רק בקריאתו שהוא מפני כבוד הציבור, אבל לקבל הספר תורה - ודאי שגם המלך היה מקבלו מעומד, דהא צריך לעמוד מפני הספר תורה כשהוא רואהו כמלא עיניו, כדקיי"ל ביו"ד סי' רפ"ב. ולא מצינו קולא בכבוד ספר תורה מפני כבוד מלך ישראל. ואפשר דמשמע כן מלשון המשנה דנקט באגריפס שקיבל מעומד ללא צורך, וכן משמע מן הפסקא שבגמ'. ואולי כמו שהתירו חכמינו ז"ל לקרוא דברים שבכתב בע"פ משום כבוד הציבור, עיין יומא ע"א ובתוי"ט שם - כן התירו גם כבוד התורה מפני

זכר למקדש - מצות הקהל

כבוד המלך. וועיין ירושלמי פ"ז דיומא: "מגו דאינון אנשים חשובים התורה מתכבדת" וכו', וקרוב לזה בסוכה טז ע"ב, ואכמ"ל.

ואפשר דס"ל להר"מ ז"ל דמאי דמשני בגמ' על אגריפס: "מצוה שאני" - אינו על קריאת הפרשיות, דמה מצוה יש בקריאתם בעמידה יותר מבישיבה, עד שיהא המלך רשאי למחול על כבודו הנעלה מכבוד כל הציבור? שכל עיקר קריאה בספר תורה מעומד בציבור הוא מפני כבוד הציבור! כמו שכתבו במגילה כא ע"א, ועי' מג"א ריש סי' קמא מה שכתב ראיה לכתחילה דהכא, ואינה ראיה, אלא הקושיא על הקבלה מעומד קאי, ואתי שפיר.

ה. "ודרשות נדרשות בה"

בתוספתא מבואר:

ודרשות נדרשות בה וגו' עד סוף.

ועיין במנחת בכורים מה שכתב בזה, ומה שכתבתי לעיל בפ"ב אות ה' בס"ד.²² ואולי צ"ל: "ודרכיות מניפין בה עד סוף". ור"ל שהיו מפסיקין בין פרשה לפרשה או להשתיק את העם. עיין סוכה נא ע"ב ויומא סח ע"ב כה"ג.

22. הערת האדר"ת: **ודרשות נדרשות בה וגו'** עד סוף. עי' בחסדי דוד שנדפס מחדש, פירש באופן אחר. והעיטור בכורים פירש דקאי על דברי משוח מלחמה.

דרוש בענין הקהל

(העתק מכת"ק, מה שדרש לפני הקהל ביום א' ב' דחומ"ס

תרל"ו)

במגילה ה' ע"א, שנינו: הקהל - מאחרין ולא מקדימין, כשחל בשבת דוחין את הקהל לאחר השבת. והוא כמו בשנה זו דחל מצות הקהל ביום ב' דסוכות שהוא בשבת לספיקא דיומא. ולכן מדחים למחרתו כהיום. ע"כ אומר דבר בעתו בס"ד.

רש"י פירש דהיינו טעמא דאינו דוחה שבת ויו"ט מצות הקהל, דאי אפשר להביא טפס לעזרה. ומביא בשם הירושלמי טעם אחר משום דאי אפשר לבנות בימה ביו"ט, עי"ש.

ותמוה מאי טעמא ששינה רש"י ז"ל לפרש דלא כהירושלמי, וכן קשה להיפך. ונראה ליישב דתרווייהו לשיטתייהו אזלי: באופן אחד י"ל דלכאורה תקשה לפי דעת תוס' בשבת צה ע"א, דלמ"ד דמגבן חייב משום בונה - א"כ נפל ביתו ביו"ט לשתי לבנותו. ותירצו דאסור מדרבנן. וא"כ תקשה דלפי מה דקיי"ל דאין שבות במקדש, א"כ אף מדרבנן מותר. ומ"ט אסור לבנות הבימה אף ביו"ט גופה?

אבל זה אינו, דהא קריאת הפרשה היתה בעזרת נשים כמבואר בסוטה מא ע"ב. א"כ י"ל שם לא אמרינן אין שבות במקדש. אך מדברי הירושלמי בפסחים משמע להדיא דבכל מקום אין שבות במקדש, קשיא טובא. ובמקום אחר הארכנו בס"ד. וא"כ, מ"ט לא יבנו בימה ביו"ט?

אבל י"ל דהירושלמי לשיטתו, דס"ל דמגבן חייב משום לש, כמבואר בפ"ז דשבת. א"כ לא קשיא כלל קושיית התוס'. וא"כ מדאורייתא אסור. אך לדעת הבבלי הוכרח רש"י ז"ל לפרש משום הטף.

ואולם תקשה להיפך, מאי טעמא לא אמר הירושלמי כטעמא דרש"י משום הבאת הטף? ונראה, דהטו"א נסתפק על מי חל חיוב הבאת הטף, אם על הבי"ד או על האב. והביא ראיה שחל על הבי"ד, דאל"כ איך משכחת לה כלל חיוב על הטף, הא אין לו קרקע כלל! יעוי"ש במה שהעיר מזה לענין גר דחייב בהקהל כיון דאין לו קרקע. (וכבר ידועים בזה דברי האחרונים, והארכנו במקום אחר. וראיתי למאור הגדול הגרי"ש נתנזון זצללה"ה שתירץ בשו"ת

זכר למקדש - מצות הקהל

"שואל ומשיב" מהד"ק ח"א סי' כ"א דקרא בגר תושב מיירי, די"ל דמשכחת לה חלקו בא"י. והדבר תמוה מאד לומר דגר תושב חייב בהקהל, מה שכל המצוות שאומר המלך לא שייך כלל בגר תושב. ומהיכי תיתי לחייבו יותר מז' מצוות בני נח?.

הן אמת דיש להביא מזה מקור טהור לדברי הרמב"ם ז"ל דערל חייב בהקהל. והרי הו"ל כטמא, וטמא פטור מראיה, וה"נ מהקהל!

ואולם י"ל דתליא בהא דחקרנו במקום אחר בס"ד, אם דבר הנלמד בגז"ש אף אם לא שייך הטעם. ועי' ברמב"ם פ"א שעבדים משוחררים פטורים מקריאת מגילה. מבואר דהיכא דלא שייך הטעם לא שייך לחייבם. ועי' בר"ס נע"ז. ואכמ"ל.

אך י"ל דהירושלמי פשיט דראיית פנים בעזרה הוא ולא בהר הבית, מהא דטמא פטור. ולכאורה י"ל להיפך: בדטמא בעזרה לא צריך קרא שם דלא שייך עשה דוחה לא תעשה דכרת. ועי"ש בטו"א בחגיגה ד ע"ב במה שכתב בזה, ובמה שכתבתי בחידושי בס"ד.

אך י"ל דהירושלמי לשיטתו, דס"ל דקטן חייב בראיה, וכמו שכתבו תוס' ריש חגיגה. א"כ י"ל דבקטן לא שייך כלל כרת. א"כ י"ל עשה דוחה לא תעשה, ולהכי ממעט טמא מראיה לקטן טמא. וא"כ מוכח דראיית פנים בעזרה.

אבל אם נימא דקטן פטור, א"כ י"ל דראיית פנים היתה בהר הבית באמת. וראיה, דאל"כ לא צריך קרא לפטור טמא מראיה, וא"כ אף מהקהל פטור. ואם ערל כטמא לגמרי, דאז גם בטמא פטור רק מגזה"כ, וה"נ בערל. וה"נ בהקהל וכמובן.

ובזה נסתר ראיית הטו"א מר"ה ו ע"ב, דמוכח משם דלא כהירושלמי דראיית פנים אינו בנשים, עי"ש, דכוונת הבעיא אם מצות ראיית פנים היא בעזרה או בהר הבית. דאי בהר הבית - לא שייך ע"ז "ובאת שמה" "והבאתם שמה", דהך "שמה" הוא בעזרה לעבור בבל תאחר. משא"כ אם חייבת בשמחה, הרי א"כ תבוא בעזרה לעמוד על קרבנה כסוטה ח ע"א ותענית כו ע"א. וא"כ אף נשים חייבות בבל תאחר, דאז איתנהו בעזרה. משא"כ משום ראי', י"ל אף בהר הבית סגי. ואך להאמור א"ל ההכרח מהא דקרא לקטן טמא מיירי וכמובן, דוק).

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

ובזה נסתרה הראיה שהבאתי מכמה שנים בס"ד דלא כהירושלמי, מהא דקידושין נב ע"ב, דאמרי, אשה בעזרה מנין - די"ל דראיית פנים הוא בהר הבית, ולק"מ. אלא דלשיטת הירושלמי עצמו אי אפשר לומר כן, דהירושלמי פושט דראיית פנים בעזרה דווקא.

וי"ל דההכרח יאלצנו דבהר הבית. דאל"כ, למה לי קרא בטמא, וכקושיית הטו"א. ורק י"ל דמשכחת לה בקטן טמא דהירושלמי לשיטתיה דחייב - אתי שפיר, משא"כ להבבלי. אמנם הטו"א תירץ דנפק"מ בקרבן ציבור שבא בטומאה וטומאה דחוויה, עי"ש. א"כ י"ל דלמ"ד הותרה אי אפשר לומר כן כתירוץ הטו"א, ובע"כ בקטן טמא, או דהראיה היא בהר הבית. וא"כ לדידי' מודה הירושלמי.

ובזה י"ל דרך פלפול במה שכתבו שם בקידושין: "יאמרו: מאיר שכב, יהודה כעס, יוסי שתק - תורה מה תהא עליה". דנפק"מ ודאי לכל אחד ואחד לשיטתיה: דר' יוסי לשיטתיה דס"ל טומאה הותרה, א"כ קשה שפיר. משא"כ לר' מאיר ור' יהודה, דס"ל ביומא ח ע"א טומאה דחוויה.

וזה שאמרו "תורה מה תהא עליה", דהך דטומאה דחוי' או הותרה תליא אם הציץ מרצה דווקא על מצחו. ותליא אם תמיד דווקא. וא"כ נפק"מ למצוות תלמוד תורה, עי' מנחות צט ע"ב. וכמדומני כבר כתבתי בס"ד, בחבורנו "קול דוד" דרוש כ"ב - מזה, עי"ש.

אך י"ל לפי מה שכתבו התוס' דאין הדרך שיכנסו נשים בעזרה אף דליכא איסור, א"כ ה"נ י"ל דכיון דאין מקדשין ביו"ט, כביצה לו ע"ב, ומצות ראייה הוא דווקא ביו"ט ראשון, כמו שכתב הרמב"ם פ"א מחגיגה - א"כ שפיר פריך "אשה בעזרה מנין", דביו"ט אין מקדשין. אך הטו"א הקשה טובא ע"ז, מנא ליה הא להרמב"ם ז"ל.

ובענייני נ"ל ראייה עצומה מהא דסוטה מא ע"א. דאיתא שם דה"א מאתחלתא דמועד מדכתיב: "בבוא כל ישראל לראות". א"כ מבואר דמצות ראייה רק ביו"ט ראשון הוא. אך מה נעשה והרמב"ם ז"ל עצמו מדוויל ידי' משתלים, דלדעתו ז"ל עיקר מצות הקהל הוא ביום ב', וכשיטת התוס' שם ולא כרש"י. והדרא קושיא לדוכתא, דזהו למסקנא.

ובע"כ ראיית הרמב"ם י"ל מקושייתנו להירושלמי, מהא דאשה בעזרה מנין.

זכר למקדש - מצות הקהל

אך לר"ת, בתוס' ביצה טו ע"ב, דבאין לו אשה ובנים מותר לקדש - א"כ הדרא קושיא לדוכתא. וביותר דהירושלמי גופי' ס"ל הכי שם, עי"ש בתוס'. אך לרש"י לשיטתו, דס"ל דעיקר מצות הקהל ביו"ט ראשון דווקא, א"כ י"ל בזה כדברינו הנ"ל. וא"כ י"ל רש"י ור"ת לשיטתייהו בתוס' ביצה שם, עי"ש.

נחזור לראשונות. לקושיית הטו"א, דאיך משכחת לה חיובא בקטן כיון שאין לו קרקע. נראה דדין זה תליא בפלוגתת הירושלמי והבבלי אם נשים וקטנים חייבים בראיית פנים. די"ל, דאם קטנים חייבים מצד אביהם עצמן - א"כ חזינן דחייבים אף שאינם בני מצוות. ע"כ י"ל שפיר דאף שאין להם קרקע - חייבים, דהם רק כחפץ של אביהם שנצטוו אביהם להביאם. ולכן אף שאין לו קרקע - חייבים. דאין שייך מיעוטא דאין להם קרקע, רק במי שהוא חייב מצד עצמו וקרא ממעט ליה מחיובא. משא"כ מי שהוא פטור מצד עצמו, רק התורה חייבתו לאביו עליו - א"כ י"ל דבדידי' אין נפק"מ כלל באם יש לו קרקע או לא. ומזה נפק"מ לדינא, דאז אף חולה וסומא וחרש חייב. דלא מיעט הכתוב כל הני רק בבר חיובא מצד עצמו, משא"כ בהני, שהחויב על אביהם או על הבי"ד. משא"כ להירושלמי, דקטן בכלל "כל זכורד" - א"כ חייב מצד עצמו (מגזה"כ, מה שאינו כן בכל המצוות). א"כ, כי היכי דגדול שאין לו קרקע וחרש וסומא פטור - ה"נ בקטן, וזה ברור לכאורה.

וא"כ אתו שפיר רש"י וירושלמי לשיטתם. דבאמת לא שייך כלל טעמא דרש"י משום הבאת הטף, דהא קיי"ל דחי נושא את עצמו וליכא כלל חיוב הוצאה בטף ג"כ. ורק י"ל דנפק"מ לטף חולים, דקיי"ל בחולים כו"ע מודו. ובשבת צד ע"א, ויומא סו ע"ב. אבל זה אינו, דהא חולה פטור מראי', וה"נ בהקהל והדרא קושיא לדוכתא.

ואמנם זהו רק להירושלמי, דהחויב הוא על הקטן עצמו, א"כ אף חולה פטור. אבל לשיטת הבבלי, דקטן פטור מצד עצמו, רק החויב על האב, א"כ אף קטן חולה חייב. א"כ שפיר פירש רש"י לשיטתו הטעם משום הבאת הטף, והירושלמי לשיטתו לא פירש כן.

אחר שהעליתי כל זאת בס"ד, נזכרתי דבירושלמי פ"ק דחגיגה מבואר להדיא: דמיבעיא ליה לר' שמואל בר אבא, קטן חרש, מהו שחייב? ואמר לו ר' זירא: יציבא בארעא וכו'. וא"ל ר' ירמיה, דכיון דקרא מרבה ליה מ"כל זכורד" אף דקטן בלא זה פטור ממצוות - א"כ אף חרש בכלל. ודחי, דגדול חרש יבא

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

לכלל מצוות, משא"כ בקטן חרש. וא"כ י"ל זהו רק בחרש קטן, אבל בחולה י"ל דחייב. וא"כ נסתרו דברינו, ויש לדחות.

ונראה באופן אחר. דהנה הרמב"ם לא כתב דין דר' אמי בפסחים ח ע"ב. ונראה ליישב, דבפסחים שם מסיק דלר' אלעזר דאמר שלוחי מצוה אינם ניזוקין אף בחזירתן - קרא לכדר' אמי קאי, עי"ש. ולפ"ז נפרש הא דכתיב "ופנית בבוקר והלכת לאהליך" - היינו אהליך שבביתו, עי"ש.

ואמנם רש"י פסחים צה ע"ב כתב על דין לינה, שלן בירושלים אבל אינו חוזר לאהלו שחוץ לירושלים שהוא בתוך התחום. וזה שכתוב "ופנית בבוקר והלכת לאהליך", עי"ש. וא"כ לדעת ר' אלעזר ואיסי בן יהודה, ד"אהליך" היינו ביתו ממש ולא אהלו שחוץ לירושלים - א"כ אין לנו כלל מקור לדרוש דין לינה. וע"כ הרמב"ם דחוי שפיר דבסוגיות טובא נזכר דין לינה - השמיט הך דר' אמי, אף דר' אלעזר ואיסי בן יהודה כוותי' ס"ל (אלא דגם דין לינה לא נאמר ברמב"ם להדיא רק אגב בהלכות ביכורים והארכנו במקום אחר בל"ד).

וא"כ אתי שפיר, דהטו"א הקשה על רש"י שכתב משום העלאת הטף, דהא ירושלים לא היתה כלל רשות הרבים, עי"ש. אבל לענ"ד נראה דרש"י ז"ל לשיטתי, דס"ל ד"אהליך" הוא מחוץ לירושלים, א"כ יצטרך להביא בשבת הטף שחוץ לירושלים - א"כ שפיר שייך טעם זה. אך זהו אם מי שאין לו קרקע חייב בראיה, אבל למ"ד פטור לא שייך זה. א"כ הירושלמי לשיטתי, דס"ל בפ"ק דפאה דמי שאין לו קרקע פטור - א"כ "אהליך" היינו שבביתו, ולא שהיו דרים חוץ לירושלים (וכדתנן בפ"ה דאבות, מעולם לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים). א"כ לית ליה משום טף, כמו שכתב הטו"א (וגם הירושלמי לשיטתו דקטנים חייבים בראיה - א"כ בע"כ דלנו בירושלים, כיון דאי אפשר להביאם למחרתם בירושלים אם חל בשבת, ודוק).